

Kerkenvisie Gemeente Grave

15 september 2021

Protestantse Gemeente
Grave

Voorwoord Kerngroep

Hoe gaan we om met de mogelijkheid dat in de toekomst een kerkgebouw in onze gemeente gesloten wordt? Wie neemt die beslissing en welke impact heeft sluiting of herbestemming van een kerkgebouw op de inwoners van de kernen? Die vragen stelde de kerngroep, die deze kerkenvisie heeft opgesteld, zichzelf. Het werden de uitgangspunten om met elkaar in gesprek te gaan over de toekomst van het religieus erfgoed in de gemeente Grave. Belangrijk was het om zoveel mogelijk meningen in de gemeente te peilen. Door de coronamaatregelen konden we dat niet doen in de vorm van bijeenkomsten, maar middels individuele gesprekken en schriftelijke enquêtes kregen we toch een goed beeld van de ideeën, die bij de inwoners van Grave leven. Het resultaat van alle input is verwoord in deze kerkenvisie. Het feit dat we als kerngroep met elkaar en met de verschillende partijen om de tafel hebben gezeten, elkaar gevonden hebben in een gezamenlijk belang is niet alleen van toegevoegde waarde geweest bij het hele proces, maar geeft ook een uitgangspositie voor verder overleg in de toekomst. Op die manier is de kerkenvisie een eerste stap naar een goede toekomst voor het prachtige religieus erfgoed in onze gemeente.

Een woord van dank aan Denise Huntjens en Thijs Schiphorst van AdVinci, het bureau dat door de gemeente werd ingeschakeld om het kerkenvisie traject te begeleiden, aan Evert van Schoonhoven van de Vereniging voor Kleine Kernen, die de contacten met de dorpsraden legde en aan allen, die mee wilden denken over de toekomst van het religieus erfgoed in de gemeente.

Kerkenvisies door het hele land

Het totale aantal deelnemende gemeenten is ongeveer 240.

Dat is bijna 70 procent van alle gemeenten in Nederland (352).

In deelnemende gemeenten gaan gemeente, kerkeigenaren, inwoners en erfgoedorganisaties met elkaar in gesprek over de toekomst van de gebedshuizen.

Voor 76 procent van deze gebouwen is of wordt op deze manier in Nederland nagedacht over de bestemming.

www.toekomstreligieuserfgoed.nl

De kerngroep

Namens de gemeente Grave: Fra Jurgens
Namens de parochie H. Elisabeth: Pastoor
Herman Schaepman en Pieter van de Ven
Namens PKN Grave: Joop Nohl en Jenneke van Dongen

Inhoud

Samenvatting	4
1. Inleiding	7
1.1 Situatie Provincie Noord-Brabant	7
1.2 Overkoepelende aanpak vanuit het Rijk	7
1.3 Gemeente Grave en een kerkenvisie	7
1.4 De belangrijkste partners	8
1.5 Ontwikkeling kerkenvisie	9
2. Het religieuze erfgoed van Grave	10
2.1 Karakteristiek van het landschap	10
2.2 Monumentenbeschrijvingen	10
2.3 Bescherming en waardering	11
3. De dialogen	13
3.1 De opbrengst van de enquête	14
3.2 De visies van de partners	16
3.3 Visie op verduurzaming	23
4. Kerkenvisie, de implementatie	25
4.1 Invalshoeken voor behoud kerkgebouwen	24
4.2 Rolverdeling per stakeholder	25
4.3 Voorstellen en aanbevelingen	27
4.4 Hoe nu verder?	29
Dankwoord, bronnen en verantwoording	33
Bijlage 1 Juridisch kader en beleid	34
Bijlage 2 Het religieuze erfgoed van Gemeente Grave	38
Bijlage 3 Visie en reflectie vanuit de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed	44
Bijlage 4 Waardestelling Catharijneconvent kerkinterieurs	53
Bijlage 5 Visie op de toekomst	55
Bijlage 6 Visie / Notitie PKN Grave kerkenvisie	59
Bijlage 7 Stappenplan voor kerkbeheerders.	61

Samenvatting

De kerkeigenaren Parochie H. Elisabeth en de Protestantse kerk Grave hebben aangegeven dat in de toekomst het openhouden van al hun kerkgebouwen in Grave niet realistisch is. Samen zijn ze eigenaar van vijf kerkgebouwen: een katholieke en protestantse kerk in de stad en drie katholieke kerken in de kerkdorpen Velp, Escharen en Gassel. In de komende tien jaar zullen naar verwachting één tot drie kerkgebouwen een nevenbestemming of herbestemming moeten krijgen.

Uit alle reacties blijkt een breed draagvlak voor het behoud van de kerkgebouwen. Een kerk heeft vele maatschappelijke waarden. Het biedt houvast of een plek van rust voor velen, het is een baken in het landschap, centraal gelegen in een kern, met alle herinneringen en monumentale waarden. Een op handen zijnde functieverandering zal zowel emotionele als organisatorische impact hebben.

Het traject

Nadat de gemeente van het rijk middelen heeft ontvangen om een kerkenvisie op te stellen is een kerngroep opgericht, bestaande uit de kerkeigenaren en de gemeente. De kerngroep heeft de kerkenvisie opgesteld, begeleid door AdVinci.

Zodra een kerkeigenaar een kerkgebouw op termijn niet meer kan openhouden, zijn er verschillende scenario's zoals geheel herbestemmen, een nevenbestemming zoeken, laten rusten of sluiten. Een kerkgebouw is voor de kerkeigenaren immers een middel om de geloofsgemeenschap te faciliteren en geen voorwaarde; voor de eigenaar ligt de prioriteit bij het bijeenhouden van de geloofsgemeenschap.

In de voorgestane aanpak tot een kerkenvisie stond de 'dialogoog' centraal: met elkaar in gesprek gaan, elkaar leren kennen en de uitgangspunten begrijpen. Doordat grote bijeenkomsten niet door konden gaan vanwege de coronapandemie, zag het traject er zo uit:

- De website: www.grave.nl/kerkenvisie is opgericht

- Een enquête werd uitgezet
- Interviews met inwoners verschenen in Arenalokaal
- Via de Vereniging voor Kleine Kernen Noord-Brabant zijn alle dorps- en wijkraden op de hoogte gebracht van de ontwikkeling van deze kerkenvisie.
- In dialoog met betrokkenen, zoals kerkeigenaren, leden van de kerken, de pastoor, de predikant, het Bisdom, de PKN Classis, bestuurders en vakspecialisten van de gemeente, de provincie, de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en het Catharijne Convent.

In kaart is gebracht om welke kerken het gaat, welke cultuurhistorische, religieuze en maatschappelijke waarden deze gebouwen vertegenwoordigen en in hoeverre er draagvlak is voor behoud van deze monumentale gebouwen. Zowel uit de enquêtes als de gesprekken met bewoners bleek, dat 75 tot 90 % voor het behouden van de kerken is en dat er begrip is voor het combineren van functies in een kerkgebouw.

De waarde van de dialoog

De winst van het opstellen van de kerkenvisie is dat de kerkeigenaren en de gemeente kennis hebben kunnen nemen van elkaars uitgangspunten ten aanzien van een duurzame toekomst voor de kerkgebouwen. Zowel onder de direct betrokkenen als onder de bewoners van de kerkdorpen is begrip opgebouwd over de verwachting, dat er enkele kerkgebouwen herbestemd moeten gaan worden in de komende jaren.

Wat is een kerkenvisie?

De term 'kerkenvisie' komt van de rijksoverheid. Een kerkenvisie is vormvrij en de nadruk ligt vooral op het gesprek tussen de verschillende partijen, de gemeente, de kerkeigenaren en alle andere betrokkenen om te komen tot een document. Deze kerkenvisie is te beschouwen als een startnotitie.

Het is de door de kerngroep samengestelde verzameling van relevante informatie. De kerkenvisie beschrijft de belangrijkste uitgangspunten voor een moment X: wanneer de kerkeigenaar voorziet dat de kosten voor het openhouden en onderhouden van het

Kerkenvisie Gemeente Grave

kerkgebouw niet meer opgebracht kunnen worden.

Ten aanzien van individuele kerkgebouwen worden in deze kerkenvisie geen voorstellen gedaan.

De kerkenvisie bevat een centrale boodschap en voorstellen:

Het is belangrijk om, zodra een kerk herbestemd moet gaan worden, dit transparant te doen en ook de dorpsraden en inwoners erbij te betrekken. De kerkenvisie kan dan ingezet worden als startpunt om het proces te organiseren met de stakeholders.

Ook is een aantal voorstellen en aanbevelingen opgesteld over hoe de parochie en de gemeente het best samen kunnen optrekken om een breed gedragen herbestemming voor het kerkgebouw te vinden. De vertegenwoordigers van het parochiebestuur en de PKN hebben samen met de gemeente de volgende voorstellen ontwikkeld:

- De instelling van een kerkenvisie-overleg tussen kerkeigenaren en gemeente om jaarlijks de ontwikkeling rond de kerkgebouwen en het beleid ten aanzien van het culturele erfgoed te monitoren;
- Binnen de gemeente een herbestemmingsloket in te richten, waar alle vragen over individuele kerkgebouwen neergelegd kunnen worden;
- In geval van de noodzaak tot herbestemming van een kerkgebouw vanuit de gemeente een multidisciplinair team te formeren, dat de herbestemming van het kerkgebouw begeleidt.

Parallel aan de ontwikkeling van deze kerkenvisie is er ook een kerkenvisie opgesteld voor de gemeente Mill & St. Hubert. Door een goede afstemming komen de voorstellen in beide kerkenvisies grotendeels overeen.

De rol van de Kerkenvisie in de Gemeente Land van Cuijk

De geformuleerde voorstellen zijn gericht aan alle betrokkenen bij de herbestemming van een kerkgebouw, dus ook aan de nog op te richten nieuwe gemeente Land van Cuijk. Met de nieuwe gemeente is het nog niet mogelijk om afspraken

te maken. Derhalve is het voorstel om de kerkenvisie in te brengen als een startnotitie voor de nieuwe gemeente Land van Cuijk. Hoe meer ondersteuning de gemeente Grave aan de implementatie van de kerkenvisie kan meegeven, des te beter dadelijk gezamenlijk aan een duurzame toekomst van de monumentale kerkgebouwen gewerkt kan gaan worden.

Figuur 1 Routekaart uit 2020

1. Inleiding

De trend van dalende aantallen kerkbezoekers, minder gelovigen, minder vrijwilligers en minder geld voor onderhoud heeft grote gevolgen voor de toekomst van kerkgebouwen. Als de huidige trend zich doorzet zullen volgens een landelijke schatting van de kerkeigenaren binnen 10 jaar tussen de 1.800 – 4.800 kerken van de huidige 6.900 kerkgebouwen die Nederland rijk is, hun deuren moeten sluiten. Deze inleiding beschrijft waarom, hoe en met wie we tot deze kerkenvisie zijn gekomen. Achterliggende juridische kaders en beleid zijn volledigheidshalve opgenomen in een Bijlage (1).

1.1 Situatie Provincie Noord-Brabant

In 2013 verscheen het rapport 'Heilige huisjes? *. Er volgde een bijeenkomst met vele betrokkenen, zoals de bisdommen Breda en 's-Hertogenbosch, de Protestantse Kerk Nederland (PKN), Vereniging Brabantse Gemeenten, de provincie Noord-Brabant, erfgoedorganisaties en de Vereniging Kleine Kernen Noord Brabant (VKKNB). Partijen gaven aan zich in te willen zetten om lokale initiatieven te ondersteunen, die erop gericht zijn om leegkomende kerkgebouwen een nieuwe functie te geven.

"De initiatieven rondom het thema vrijkomende kerken hebben geresulteerd in de oprichting van het Platform Vrijkomende Kerkgebouwen en in 2014 door het Brabants Informatiepunt Vrijkomende Kerkgebouwen (BIVK). De provincie Noord-Brabant faciliteert het platform en het secretariaat wordt uitgevoerd vanuit de Vereniging voor Kleine Kernen Noord Brabant."

1.2 Overkoepelende aanpak vanuit het Rijk

In 2018 bleek, getuige het document 'Cultuur in een open samenleving', dat het kabinet de problemen omtrent religieus erfgoed inzag. Er werd gepleit voor het opstellen van kerkenvisies. Het primaire doel

van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap was en is het **behoud** van (rijks-)monumentale kerkgebouwen. Om dit te bewerkstelligen werd er geld vrijgemaakt; gemeenten konden tussen 2019 en maart 2021 een uitkering aanvragen om een kerkenvisie te bekostigen.

Zowel de gemeente Grave als de gemeente Mill en St Hubert hebben een dergelijke subsidie ontvangen. Er is geen voorschrift meegegeven aan hoe een kerkenvisie eruit moet zien; het is aan de gemeente om dit aangepast op de eigen situatie te bepalen. Naast de financiële bijdrage heeft de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE) het boekje 'Bouwstenen voor een kerkenvisie' gemaakt en zijn er bijeenkomsten georganiseerd waarin verschillende thema's rondom de toekomst van kerkgebouwen, zoals duurzaamheid, worden uitgewerkt en met specialisten de relevante ontwikkelingen en inzichten rondom kerkelijk erfgoed worden verkend.

De toekomst van het religieuze erfgoed staat landelijk op de politieke agenda.

1.3 Gemeente Grave en een kerkenvisie

In 2017 is de gemeente Grave gestart met het opstellen van een kerkenvisie in samenwerking met de H. Elisabethparochie. Dit voornemen was al opgenomen in het erfgoedbeleid in 2014. Indertijd heeft dit

niet tot een resultaat geleid; tegen het onderwerp ontstond weerstand. In 2020 heeft de gemeente AdVinci gevraagd de totstandkoming van een integrale kerkenvisie te begeleiden. (AdVinci ondersteunt als advies- en detacheringbureau gemeenten in het Ruimtelijke domein en specifiek met het opstellen en uitvoeren van erfgoedbeleid. Voor meer informatie www.advinci.nl) Een basis voor het traject was de uitgave Bouwstenen voor een kerkenvisie, opgesteld door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

Het behoud van rijksmonumenten is niet de enige ambitie; de grote maatschappelijke waarde van een kerkgebouw wordt ook duidelijk onderkend. Daarom is het belangrijk een toekomstperspectief vanuit verschillende invalshoeken en met verschillende partners te onderzoeken.

1.4 De belangrijkste partners

De kernpartners in dit traject zijn de gemeente, de RK-parochie H. Elisabeth en de PKN-kerk Grave. De kerngroep met vertegenwoordigers van deze partners heeft in 2020 en 2021 intensief samengewerkt aan de totstandkoming van deze kerkenvisie.

In de gemeente is de **RK-parochie H. Elisabeth Patrones van de Caritas** eigenaar van vier kerken, de Sint Elisabethkerk in Grave, de Sint Lambertuskerk in Escharen, de Sint Jan de Doperkerk in Gassel en de Nieuwe Sint Vincentiuskerk in Velp; alle vier de kerken zijn rijksmonument.

Het kerkbestuur van de parochie is de afgelopen jaren over de toekomst van de kerkgebouwen reeds met de geloofsgemeenschappen in deze kerken in gesprek gegaan. Dit heeft geleid tot de vaststelling dat in de periode 2018 t/m 2022 geen kerken aan de eredienst zullen worden onttrokken. Mede gezien de landelijk neergaande trend, is de verwachting echter dat een of meer van de vier kerkgebouwen in de komende jaren gesloten zal moeten worden, vanwege een tekort aan kerkgangers, voorgangers of onderhoudsmiddelen. Ten aanzien van de kerkdorpen Escharen, Gassel en Velp wil het kerkbestuur onderzoeken in hoeverre de

kerkgebouwen opengehouden kunnen worden. Ook bij sluiting van de kerk zal onderzocht worden, welke functie(s) het dorp eventueel in het monumentale kerkgebouw onder kan brengen en of vieringen elders in het dorp kunnen plaatsvinden.

De Protestantse Kerk Grave is onderdeel van de Protestantse Kerken Nederland (PKN) en is met ruim 270 leden een kleine, maar levendige geloofsgemeenschap. In 2013 is besloten om de Bagijnenkerk, eveneens een rijksmonument, multifunctioneel in te richten en ook andere activiteiten in de kerk toe te staan. Het doel is om met de opbrengsten van verhuur aan bijvoorbeeld koren, (muziek)verenigingen, stichtingen, de gemeente en particulieren de hoge onderhoudskosten van de monumentale kerk te bestrijden. Door de landelijke maatregelen gedurende de coronapandemie zijn deze neveninkomsten grotendeels weggefallen. De verwachting is echter dat de verhuur na de deze pandemie weer terugkomt op het oude niveau.

De Vereniging voor Kleine Kernen Noord-Brabant (VvKK-NB) is later in het traject aangesloten als partner. De organisatie biedt ondersteuning aan dorps- en wijkraden. Deze raden zijn in de toekomst, bij het zoeken van nieuwe (neven)bestemmingen, kernpartners met een cruciale rol.

De Drie-eenheid in Oud-Velp, bestaat uit de rijksmonumenten Emmausklooster, kasteelklooster Bronckhorst en de Vincentiuskerk. Eigenaar van het klooster is projectontwikkelaar Roelofs & Haase uit Rijssen. In de Kloosterkerk worden diensten gehouden door de parochie. De kapel is een geconsacreerde ruimte maar de parochie is geen eigenaar. De gemeente Grave is eigenaar van de Vincentiuskerk, ook wel bekend als het Kunstkerkje. De kloosters en het Kunstkerkje zijn **niet** in het kernvisietraject meegenomen, omdat hier al een traject van herbestemming heeft plaatsgevonden. Wel is er tussen de Drie-eenheid en de kernpartners al een vorm van samenwerking, die in de toekomst uitgebreid zou kunnen worden. Dit biedt kansen.

1.5 Ontwikkeling kerkenvisie

Het aanvankelijke plan van aanpak ging uit van grootschalige bijeenkomsten met huidige en toekomstige stakeholders en dialogen met dorpsraden, inwoners, oudheidkundige verenigingen, de Rijksdienst Cultureel Erfgoed, provincie, gemeente, vereniging kleine kernen, kerkbesturen, bisdom etc. Door de coronamaatregelen zijn de geplande bijeenkomsten in grote gezelschappen niet mogelijk gebleken. Wel zijn er veel een-op-een interviews, live als ook digitaal, gehouden en is er een enquête onder inwoners van Grave uitgezet. Parallel met het uitbrengen van deze visie hebben we actie ondernomen om alle inwoners op de hoogte te brengen van de kerkenvisie door het plaatsen van een serie interviews in het lokale weekblad Arenalokaal. Tevens zijn de dorps- en wijkraden via de Vereniging voor Kleine Kernen Noord-Brabant geïnformeerd over het zorgelijke toekomstperspectief van het religieuze erfgoed.

Een beschrijving van het bestaande religieuze erfgoed in Grave is opgenomen in hoofdstuk 2. 'Het Religieus Erfgoed van Grave', met bijdragen van de plaatselijke heemkundekringen, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het Museum Catharijneconvent.

De neerslag van de opbrengst van de gesprekken, interviews en enquête is opgenomen in hoofdstuk 3. Een overzicht van de vele betrokken partijen met hun onderlinge relaties is opgenomen in hoofdstuk 4; daartoe uitgenodigd hebben kerkeigenaren, gemeente en RCE hun visie op de toekomst van de kerkgebouwen gegeven. Tenslotte heeft de kerngroep in hoofdstuk 5 gewerkt aan gemeenschappelijke voorstellen en bijbehorende afspraken over de gewenste onderlinge overlegstructuur teneinde het onderwerp de komende jaren op de agenda te houden.

3 voorbeelden uit de regio

In het najaar van 2018 maakten de uitbaters van café-zaal-cafetaria D'n Bens in Langenboom bekend, dat ze gingen stoppen en hun complex hadden verkocht aan een projectontwikkelaar. Jonge ondernemers uit het dorp, verenigd in een stichting Eigen Kweek, staken samen met de dorpsraad, besturen en verenigingen de koppen bij elkaar en onderzochten de mogelijkheden om een nieuwe ontmoetingsplek in het dorpskern te realiseren.

Op 3 juni 2019 kwamen ongeveer 600 inwoners bijeen; ruim 90% koos voor het plan om de kerk aan te kopen en te transformeren tot een nieuw sociaal dorpshart, waaronder een ontmoetingspunt voor een hapje en een drankje, een sportcentrum voor de voetbal- en tennisclub en ruimte voor kerkdiensten op de zondag. Deze plannen zijn met behulp van velen verder ontwikkeld; in juli 2021 gaf de gemeenteraad goedkeuring aan de plannen. De wens was groot om er kerkdiensten te blijven houden en in zekere mate blijft dat mogelijk.

Een ander goed voorbeeld van een herbestemming is het kerkgebouw in Vortum-Mullem. In 2017-2018 werd het kerkgebouw tot multifunctionele accommodatie verbouwd, nadat het was verkocht aan de Stichting Multi Functionele Accommodatie Knillis. De Parochie huurt de ruimte regelmatig voor diensten, bruiloften, uitvaarten etc. Verder wordt het gebouw gebruikt als dorpshuis, verenigingsgebouw, feestlocatie en vergaderruimte.

In Vianen is de voormalige kerk verkocht aan een adviesbureau dat het gebouw met oog voor kwaliteit en uitstraling heeft verbouwd tot een kantoorruimte. Plannen voor een gemeenschappelijke toekomstige functie voor het dorp waren er, maar bleken onvoldoende draagkracht te hebben voor verdere ontwikkelingen. Vieringen worden in gemeenschapshuis 't Akkertje gehouden.

2. Het religieuze erfgoed van Grave

De Kerkenvisie gaat over een toekomstperspectief voor de kerkgebouwen in de gemeente. Deze gebouwen staan nooit op zichzelf. Ieder kerkgebouw heeft haar eigen unieke geschiedenis, verhalen en monumentale en cultuurhistorische waarden.

2.1 Karakteristiek van het landschap

De gemeente Grave is te omschrijven als een gebied met een oude vestingstad aan de Maas en drie kleinere kerkdorpen met ieder een Rooms Katholieke dorpskerk. In de binnenstad van Grave staan het zeer oude Bagijnenkerkje van de Protestantse Kerk Grave en de majestueuze St. Elisabethkerk. In Velp treft men een bijzondere concentratie van kloosters en kerken aan, waarvan verschillende al zijn herbestemd. Deze ensembles zijn illustratief voor de geschiedenis van het gebied, waar het Roomse leven tijdenlang domineerde. Vormen van toewijding en verering waren alom aanwezig.

Verder is er veel groen en agrarisch gebied in de gemeente. De horizon wordt nog steeds gekenmerkt door kerktorens. Andere religieuze onderdelen, zoals kapellen, kruisbeelden, kruisen, Mariakapellen, komen we in het gebied tegen. Ze vertellen ons veel over het geloofsleven en de cultuur van de vroegere bewoners. Zo is een Mariakapel een plek waar je tot Maria kunt bidden en haar tussenkomst en bemiddeling kunt aanroepen bij ziekte, zorgen, pijn en verdriet. De gelovigen vragen om kracht en genade, steken een kaarsje aan en plaatsen bloemen. Nog steeds is een Mariakapel voor veel mensen een rustpunt en een plek om even te ontsnappen aan onze gehaaste maatschappij.

We geven per kern en kerk het verhaal weer dat recht doet aan het ontstaan van de kerkgebouwen, zie bijlage 2. Niet alleen is het bij wet bepaald dat cultuurhistorische waarden meegewogen moeten worden bij ruimtelijke procedures. De geschiedenis vertelt ook veel over de identiteit van een gebied en haar inwoners. De verschillende heemkundekringen die ieder actief zijn in een kern van de gemeente, hebben geholpen om deze informatie te verzamelen.

2.2 Monumentenbeschrijvingen

De kerkgebouwen en kloosteronderdelen die komende jaren onderwerp van gesprek kunnen worden, zijn allemaal rijksmonumenten. Dat betekent dat ze bij wet een extra bescherming genieten, omdat het Rijk het belangrijk vindt dat ze bewaard worden vanwege monumentale en cultuurhistorische waarden.

Grave

Bagijnenstraat 5
Bagijnenkerk (1526 ingewijd)
RM (Rijksmonument) 1720

Grave

Hoofdwagt 1
Sint-Elisabeth Kerk (13e eeuw)
RM 17255

Gassel

Gentstraat 2
Sint Jan de Doper Janskerk (1815-1875)
RM 526041

Escharen

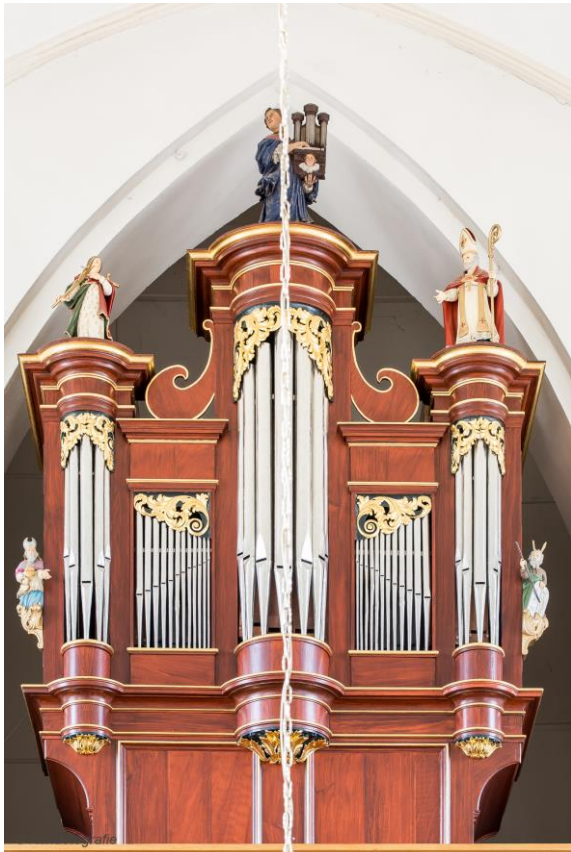
Burgemeester de Bourbonplein 2
Sint-Lambertuskerk (1863)
RM 514129

Velp

Tolschestraat 21A
H.H. Vincentius en Antonius van Paduakerk (1927): RM 514141

2.3 Bescherming en waardering

De bescherming van de waarden is juridisch geborgd in de Redengevende omschrijving die bij het monumentnummer hoort. Deze is op het WWW op te zoeken in het Rijksmonumentenregister

De omschrijving is soms op details verouderd of beperkt in de omschrijving. Voor de kerkenvisie heeft de adviseur van de Rijksdienst voor Cultureel erfgoed een advies/ waarde stellende vergelijking van de kerkgebouwen uitgebracht. Deze is opgenomen in Bijlage 3.

Als een verkoop van een kerk aan de orde is, is het belangrijk om vroeg in het proces goed in beeld te hebben wat er precies beschermd is en welke waarde de onderdelen hebben. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed kan hierbij adviseren en zal kijken naar het kerkgebouw met alle onderhavige onderdelen in en om het gebouw. In H. 3 wordt hier verder op

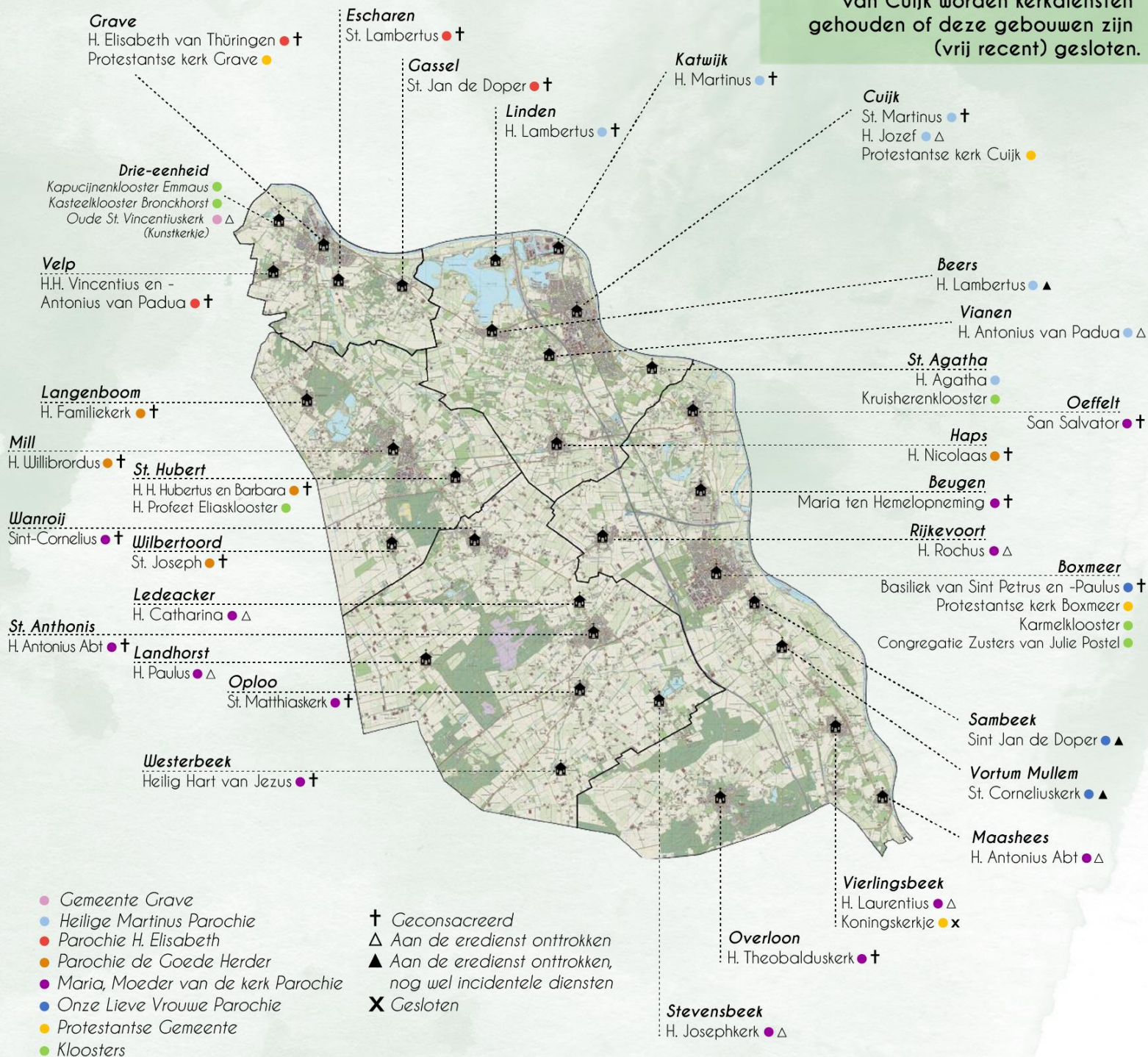
ingegaan bij de visie van de verschillende stakeholders.

Het kerkhof, het orgel, de kerkbanken, beelden en schilderijen zijn onlosmakelijk verbonden aan het kerkgebouw en in eigendom van de kerkeigenaar, net als de pastorie die in sommige gevallen al verkocht is.

De bijzondere interieuronderdelen van rijks monumentale kerkgebouwen zijn mee beschermd. Buiten dat vertellen ze veel over de cultuurgeschiedenis van de geloofsgemeenschappen in Nederland. In Bijlage 4 is een overzicht en waardering te opgenomen van de bij Museum Catharijneconvent bekende interieuronderdelen.

Overzicht van kerkgebouwen en kloosters in gemeente Land van Cuijk (vanaf 1-1-2022)

In deze kerken en kloosters in het land van Cuijk worden kerkdiensten gehouden of deze gebouwen zijn (vrij recent) gesloten.

3. De dialogen

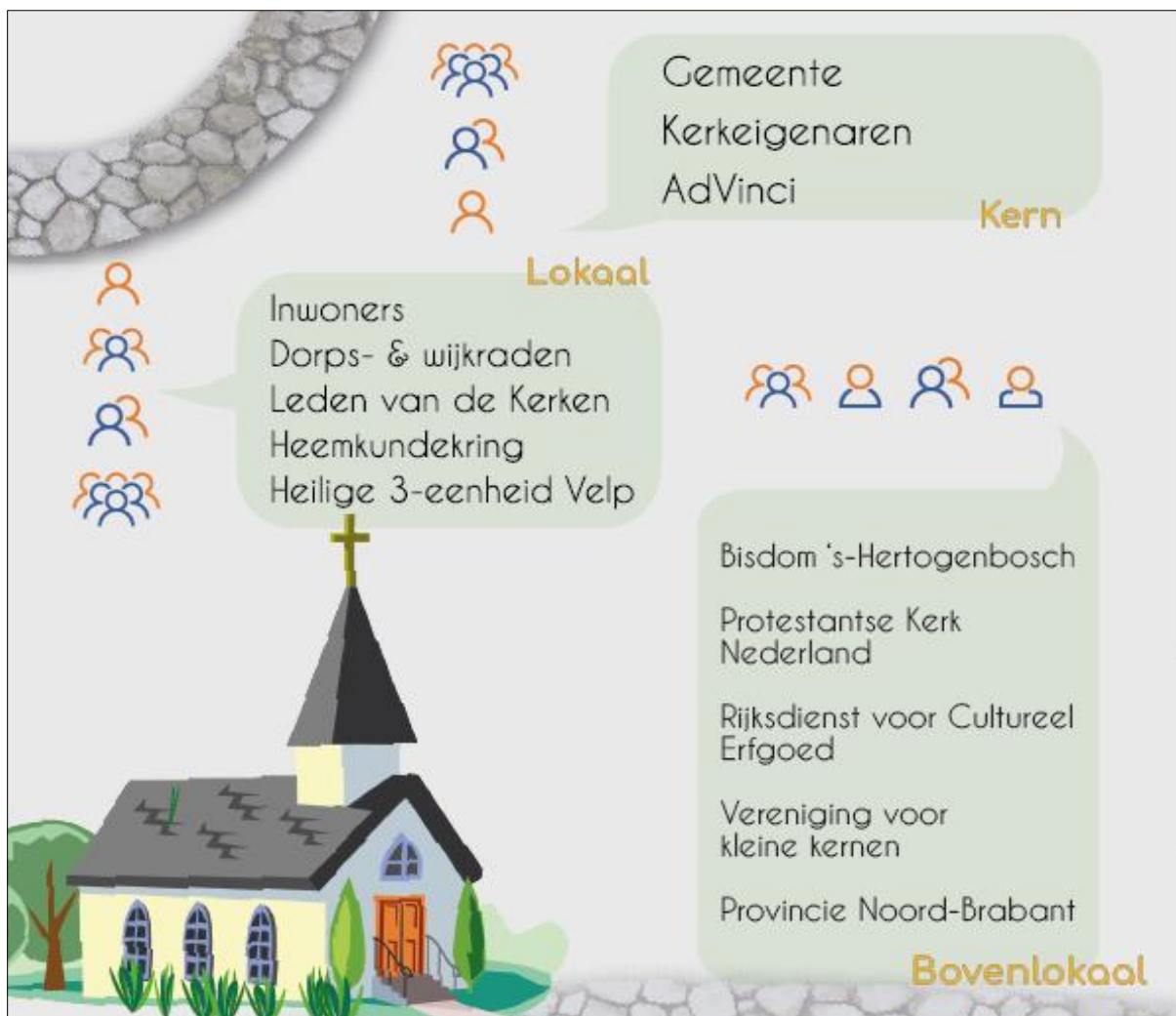
Een centraal thema in het traject was de dialoog: in gesprek gaan met elkaar en luisteren naar wat de ander belangrijk vindt en te bieden heeft. We hebben bij de totstandkoming van de kerkenvisie vanuit de kerngroep gesproken met veel mensen en organisaties. Ook hebben we een enquête uitgezet om de meningen en ideeën van inwoners te peilen.

In dit hoofdstuk bespreken we de standpunten en ideeën die hier uit zijn voortgekomen. Ze vormen belangrijke informatie over de belangen en het draagvlak, die een rol spelen bij het bepalen van een toekomstperspectief van de kerkgebouwen.

Onderstaand actorenoverzicht maakt duidelijk wie of welke organisatie nu betrokken is.

Er hebben veel interviews plaatsgevonden, zoals met de kerkeigenaren, leden van de kerken, de predikant, de pastoor, het Bisdom, de PKN Classis, dorps- en wijkraden, bestuurders en vakspecialisten van de gemeente, de provincie, de Vereniging voor Kleine Kernen Noord-Brabant en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

Hieronder leest u de resultaten van de enquête (3.1), gevolgd door de visies vanuit de stakeholders (3.2) en een algemene visie op verduurzaming (3.3).

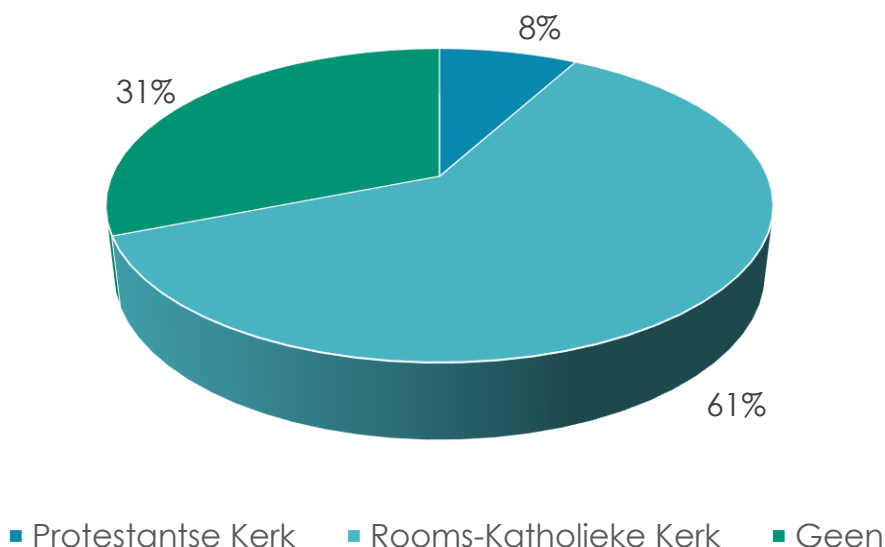
3.1 De opbrengst van de enquête

In het traject kerkenvisie staat dialoog, transparantie en openheid voorop: Door op tafel te leggen waar het echt om gaat kan een gezonde basis worden geschapen voor de benodigde samenwerking bij het bepalen van toekomstperspectieven voor de kerkgebouwen.

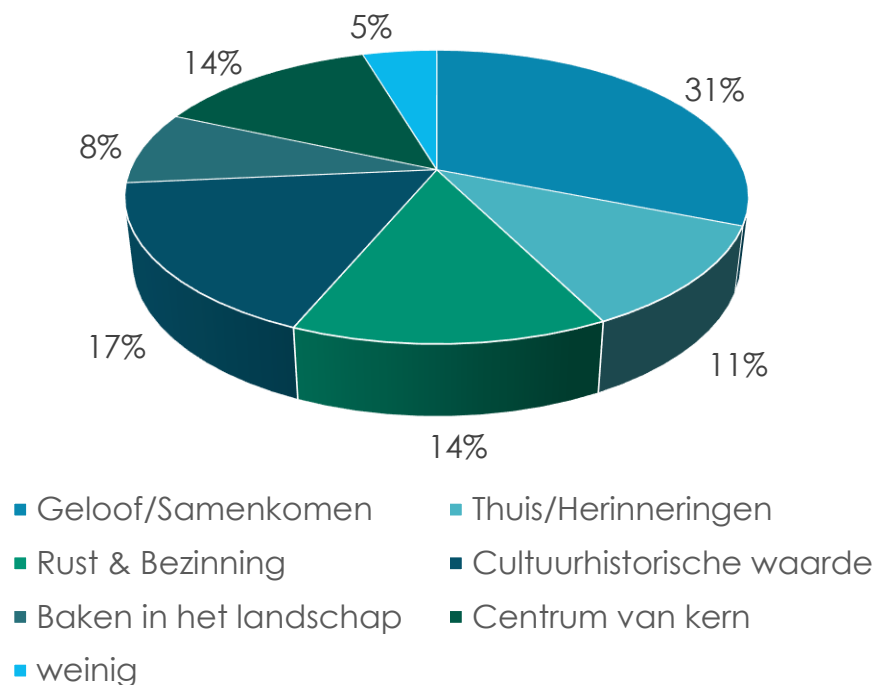
Bij de start van het kerkenvisie traject is er een enquête uitgezet, die in eerste instantie een beperkte respons opleverde. In een later stadium is de enquête nogmaals uitgezet. In totaal hebben er 85 personen de enquête ingevuld. Een overzicht van de resultaten wordt hier weergegeven.

We zijn blij met de openheid van de gesprekspartners tijdens de interviews en in de enquête. Het is duidelijk geworden dat mensen het een belangrijk onderwerp vinden. De informatie uit de interviews hebben we kunnen gebruiken om de inhoud van de kerkenvisie te nuanceren en zaken in perspectief te zetten. Het heeft een rijke schakering aan inzichten opgeleverd, die we in dit hoofdstuk tot uiting laten komen.

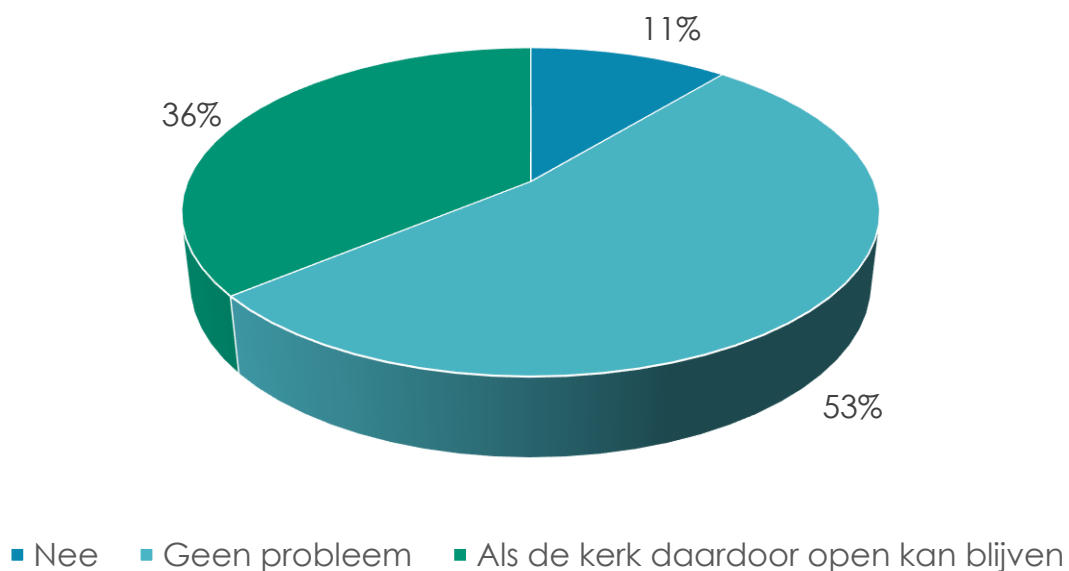
Bent u lid van een kerk?

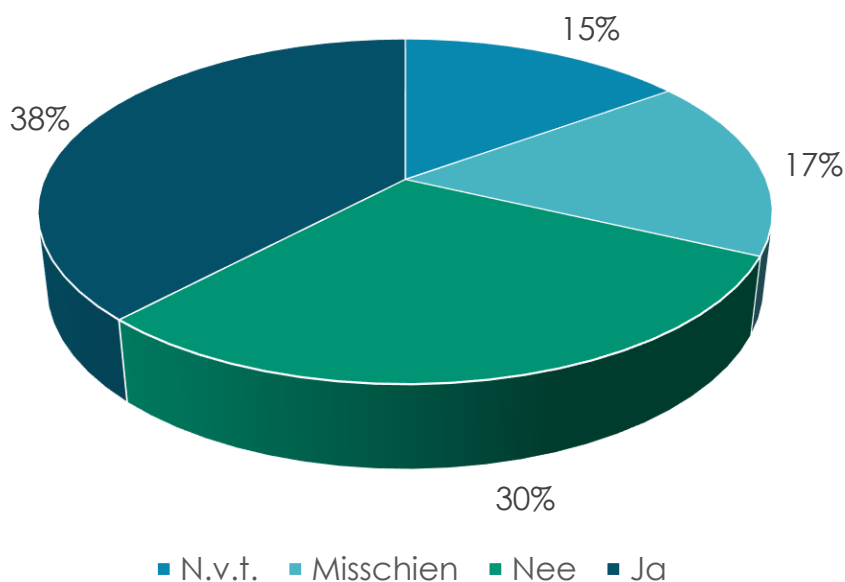
Betekenis van kerkgebouwen

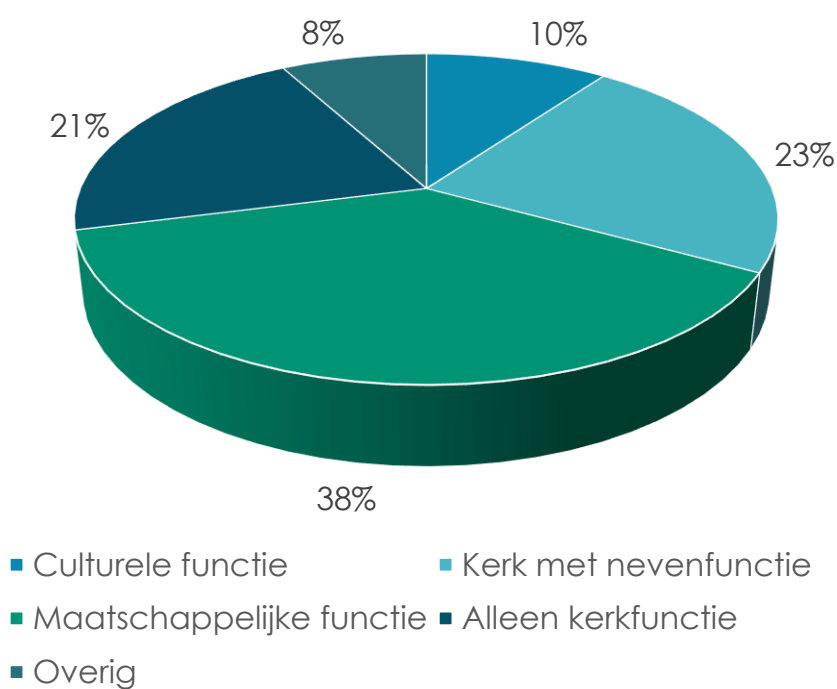
Is het voor u denkbaar dat de kerk ook voor andere doeleinden gebruikt wordt?

Bent u bereid om met regelmaat naar een kerk in een andere kerk te gaan?

Welke functie heeft het kerkgebouw in uw kern over 10 jaar?

3.2 De visies van de betrokkenen

Hoe staan de partijen er nu echt in en wat is belangrijke informatie? Een deel van deze informatie konden we beter in de bewoording van de betreffende partner verwerken. Van enkele belangrijke partners zijn daarom afzonderlijke visiedocumenten opgenomen. Deze zijn in dit hoofdstuk in hoofdlijnen samengevat.

De visies geven helder weer welke uitgangspunten en principes de partners hanteren, maar ook waarom toekomstperspectieven voor de monumentale kerkgebouwen belangrijk zijn en welke rol men voor zichzelf weggelegd ziet in het zoeken naar nieuwe initiatieven.

De genoemde visiedocumenten zijn als bijlagen opgenomen.

Visie van Parochie H. Elisabeth

- De hoofdtaak van de parochie is de missionaire taak van de Kerk, de bediening van de sacramenten en het pastoraat in de breedste zin van het woord. Hieraan wordt voorrang gegeven boven immateriële en materiële beleidsbeslissingen;
- De onderhoudssituatie van de rooms-katholieke kerken in Escharen, Gassel,

- Grave en Velp is dermate goed, dat het kerkbestuur zich beperkt tot het wind- en waterdicht houden van de gebouwen;
- Het kerkbestuur investeert niet meer in het onderhoud en de restauratie van de monumentale orgels die niet meer in gebruik zijn. Als de lokale gemeenschap of een overheid hierin geen actieve rol neemt, dient een duurzame oplossing buiten de parochie gevonden te worden;
- Een dagkapel in iedere kern van de parochie is een belangrijke pleisterplaats voor parochianen en passanten;
- De parochie is realistisch dat het op termijn zo niet door kan gaan. Dat betekent dat we als geloofsgemeenschap 'plekken van hoop' willen creëren, op een manier die financieel duurzaam en dus haalbaar is. Op termijn betekent dat behoud in iedere kern van een plek van samenkomst (in welke – herkenbare! – vorm en in welk gebouw dan ook). Een groot kerkgebouw aanhouden omdat er af en toe nog grote uitvaarten zijn, is uiteindelijk simpelweg te duur.

Een termijn waarbinnen de kerken van Escharen, Gassel en Velp sluiten is niet voorzien. De logische volgorde lijkt op dit moment Velp, Escharen en Gassel. Het is belangrijk dat de gemeenschap (en niet de parochie) uitspraken doet over de toekomst van de gebouwen als zij uiteindelijk aan de rooms-katholieke eredienst worden onttrokken. In het meest verregaande geval over de vragen: Mogen de kerken geheel of gedeeltelijk gesloopt worden? En als zij in hun herkenbaarheid gehandhaafd dienen te worden, hoe en onder welke materiële voorwaarden? Het nemen van verantwoordelijkheid gaat immers verder dan het ventileren van gratis meningen, want de gevolgen daarvan kosten veel (gemeenschaps-)geld.

Visie van Bisdom 's Hertogenbosch

Voor deze kerkenvisie is kennisgenomen van het beleid van het bisdom (Samen Bouwen in Vertrouwen, opgesteld door Mgr. De Korte in 2016). Ook is gesproken met de contactpersoon voor kerkgebouwen en kerkenvisies van het bisdom.

Het uitgangspunt van het bisdom is dat de bestaande geloofsgemeenschappen in stand gehouden en gefaciliteerd worden. Het gaat dus in eerste instantie niet om het in stand houden van kerkgebouwen, maar van de huidige geloofsgemeenschappen. Mocht een bepaald kerkgebouw aan de eredienst onttrokken gaan worden, dan ligt de prioriteit bij het vinden van een alternatieve ruimte, waar het lokaal kunnen blijven vieren van de eredienst gewaarborgd kan worden en waar het liefst ook een dagkapel beschikbaar is.

Wanneer een herbestemming of nevenbestemming aan de orde is, dient de parochie een onderbouwde aanvraag in om toestemming te krijgen van het bisdom. Bij een her- of aanvullende nevenbestemming zal een kerkgebouw eerst aan de eredienst onttrokken worden, voordat het voor een nieuwe functie gebruikt kan gaan worden. Eventueel betreft dit een deel van het gebouw.

Het bisdom pleit ervoor, dat de parochie en de gemeente met elkaar in gesprek blijven over de toekomst van de, veelal monumentale, kerkgebouwen, die niet meer in stand gehouden kunnen worden met alleen de huidige religieuze functie. Het opstellen van een kerkenvisie is ook een kans om open in gesprek te gaan met alle

betrokkenen die over de toekomst van deze kerkgebouwen mee willen praten.

Het belangrijkste doel van de kerkenvisie is dat op het moment dat de herbestemming van een kerkgebouw aan de orde is, men meteen operationeel met elkaar aan de slag kan gaan om de meest gepaste en wenselijke herbestemming te vinden en mogelijk te maken. Daartoe zijn goed doordachte afspraken nodig over de wijze van samenwerking.

Het bisdom heeft ervaren dat de grote kwaliteit van de gemeenten is dat zij de kennis in huis hebben die benodigd is bij de zoektocht naar her- of nevenbestemming(en) van kerkgebouwen. Een multidisciplinair team vanuit de gemeente dat kan meedenken bij het vinden van een gepaste nieuwe bestemming van het kerkgebouw leidt tot vruchtbare oplossingen. Als wenselijke disciplines noemt het bisdom medewerkers voor erfgoed, bedrijvencontactfunctionarissen, medewerkers vanuit het sociaal domein en vanuit ruimtelijke ordening.

In het kader van de vorming van de nieuwe gemeente Land van Cuijk wordt ook het stimuleren van de kernendemocratie als een belangrijk raakvlak genoemd.

Het bisdom benadrukt, dat de parochie in dergelijke gevallen een verkopende partij is en dat een herbestemming veel facetten van gemeentelijk beleid raakt. Het bisdom ondersteunt parochies vanuit haar rol. Advies aan de gemeente: Behandel de parochie vanuit het perspectief van een projectontwikkelaar en denk mee.

Visie Protestantse Kerk Grave

Protestantse Gemeente Grave

De Protestantse Kerk van Grave is onderdeel van de Protestantse Kerken Nederland (PKN) en is met ruim 270 leden een kleine, maar levendige geloofsgemeenschap. De kerkenraad, het college van kerkrentmeesters, het college van diakenen, de contactpersonen en vele andere vrijwilligers houden de kerkgemeenschap levend, hierin bijgestaan door een parttime predikant. De protestantse gemeente is ondergebracht in de classis Noord-Brabant, Limburg en Réunion Wallonne.

De protestantse kerkgemeenschap van Grave heeft te maken met vergrijzing en krimp. Daarom wordt al een aantal jaar samenwerking gezocht met de buurgemeenten in de Sage groep. In Sage (Samenwerkende Gemeenten) vinden de protestantse gemeenten uit Oss, Uden-Veghel, Lith-Oyen, Cuijk, Gennep, Ravenstein, Heeswijk-Dinther en Grave elkaar. Er wordt kennis uitgewisseld en er vinden gezamenlijke activiteiten plaats. De krimp speelt ook bij deze gemeenten en dit heeft ertoe geleid dat er vanuit de classis een project wordt gestart om deze samenwerking nog verder te intensiveren. Insteek hierbij is dat er in elke gemeente een 'vier'-plek behouden blijft. Dat wil niet zeggen dat in elke gemeente het kerkgebouw behouden blijft. De 'vier'-plek kan ook een willekeurig gebouw zijn.

Het eeuwenoude kerkgebouw is een van de pareltjes in de historische stad Grave. Bijna 500 jaar geleden werd het kerkgebouw voor het eerst in gebruik genomen en in de loop der jaren heeft menig geloofsgemeenschap er zijn geloof beleden. De onderhoudskosten van de monumentale kerk zijn echter hoog en nauwelijks op te brengen voor de steeds kleiner wordende geloofs- gemeenschap. Daarom is al in 2013 besloten om, tegelijk

met de restauratie die destijds nodig was, het gebouw multifunctioneel te maken.

De kerkenraad is eigenaar van het gebouw en kan zelfstandig besluiten nemen over het beheer van het gebouw, nadat men instemming heeft verkregen van het Classicaal College voor de Behandeling van Beheerszaken Noord-Brabant en Limburg. In 2013 is besloten om de kerkzaal en de vergaderruimtes actief te gaan verhuren. Doel is om met de opbrengsten van verhuur alle onderhoudskosten te kunnen dekken. Structurele en incidentele huurders zijn onder andere: koren, muziekgezelschappen, verenigingen, stichtingen, de gemeente Grave en particulieren/bedrijven. Ook mét de inkomsten van de verhuur van het gebouw drukt het monumentale kerkgebouw zwaar op de financiële balans. De vraag is hoe lang de geloofsgemeenschap het gebouw nog in stand kan houden. De kerkenraad ziet zich, als rentmeester van het monumentaal kerkgebouw en orgel, genoodzaakt in 2021 een restauratie aan de kerk en het orgel uit te laten voeren

Verder zal in de (nabije) toekomst bekeken moeten worden:

- Of er mogelijkheden zijn om het gebouw duurzamer te maken, waardoor de onderhoudskosten dalen. Hierbij zal Monumentenwacht als adviseur ingeschakeld worden.
- Of het gebouw verkocht moet worden en de geloofsgemeenschap voor de erediensten het gebouw kan huren
- Of er partners gevonden kunnen worden, die de lasten van het gebouw met de geloofsgemeenschap kunnen delen.

Visie Classicaal College (PKN)

Er is een gesprek geweest met de classis en met de predikant. Alle protestantse kerken in Nederland opereren zelfstandig en zijn eigenaar van de gebouwen. Autonomie is erg belangrijk. De andere lagen zijn met name ondersteunend en controlerend. Het classicaal college controleert bijvoorbeeld de boekhouding zoals een accountant dat zou doen.

De Protestantse Kerk Grave is een goed voorbeeld van een zelf opererende organisatie die ontmoetingen met anderen opzoekt door het kerkgebouw te verhuren aan derden. Naast het financiële motief wordt hiermee ook een ander belangrijk doel bereikt. Het missionaire doel om mensen te ontmoeten, mensen te helpen en mensen met de kerk en het kerkgebouw kennis te laten maken.

Het verhuren aan derden gebeurt bij voorkeur met respect voor de liturgische setting. Die is namelijk belangrijk voor dit specifieke kerkgebouw, dat wel een heel bijzondere geschiedenis heeft. Daarentegen kunnen protestantse diensten ook eenvoudig op andere locaties plaatsvinden.

De predikant benadrukt dat het voor hem en voor zijn rol niet het belangrijkste is, om de dienst in de kerk te houden. Hij zou met alle liefde op andere plaatsen diensten willen verzorgen voor de leden van deze gemeenschap.

De Protestantse Kerk Grave bevindt zich financieel gezien net als vele andere protestantse kerken niet in een riant positie. Een verdere inzet op verhuur van het gebouw zou een goede oplossing kunnen zijn om de kerkgemeenschap voor lange tijd op deze plek te houden. Een burgerlijke gemeente zou financiële ondersteuning moeten bieden, vanwege de rijksbescherming die instandhouding kostbaar maken.

Gemeente Grave - De rol van de gemeente binnen de kerkenvisie

De provincie Noord-Brabant heeft erfgoed onderverdeeld in 4 categorieën: Bestuurlijk Brabant, Bevochten Brabant, innovatief Brabant en Religieus Brabant. Binnen de gemeente Grave lijkt de nadruk te liggen op bevochten Brabant: de vestingstad, de Zuiderwaterlinie en de Maas als vriend en vijand met de Beerse overlaat, maar binnen dat roemrijke vestingverleden speelde religie een grote rol. Het verbond mensen, zorgde voor onderwijs en armenzorg en diende als vangnet en anker. Hiervan getuigen de Brabantse kerkdorpen, waarbij een kerk het centrum van het dorp is.

Na de tweede wereldoorlog kwam door maatschappelijke en sociale ontwikkelingen een einde kwam aan de verzuiling. Vooral jongeren in de jaren 60 namen afscheid van de oude waarden en normen, waarin veel onzorg was voor het instituut kerk. De maatschappij werd individualistischer en de persoonlijke keuzenvrijheid werd de nieuwe norm. Deze secularisatie heeft uiteindelijk geleid tot ontkerkelijking en leegstaande kerkgebouwen.

Afgezien van wat deze ontwikkeling voor gevolg heeft voor de (kerk)gemeenschap, ook op gebied van ruimtelijke ordening en leefbaarheid heeft deze trend verregaande consequenties. En met name voor deze twee beleidsvelden is de gemeente verantwoordelijk. Hoe zal het aangezicht van de dorpen en stad eruitzien als de kerken verdwenen zijn: de Elisabethkerk van Grave, die nu de skyline bepaalt? En zijn de kerkdorpen nog wel hetzelfde als het kerkgebouw verdwijnt? Wat zijn daarvan de gevolgen voor de leefbaarheid, het stratenplan en wat komt daar dan voor in de plaats?

De rol van de kerk is voor ieder individu anders. Voor de een staat de term kerk voor religie en verbinding, voor een ander is een kerk een bekend gebouw of weer anders een plek van bezinning.

Vanwege deze verschillende aspecten en belangen van ook nog verschillende stakeholders heeft de gemeente besloten een kerkenvisie op te stellen. De kerkenvisie is een visie op de ontwikkeling van kerkgebouwen, waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen de kerkgebouwen die in eigendom zijn van een geloofsgemeenschap en die gebouwen die in eigendom zijn van de gemeente of particuliere organisaties. De nadruk ligt op de gebouwen die in eigendom zijn van een geloofsgemeenschap.

Een kerkenvisie geeft inzicht in wat de komende jaren rond de kerkgebouwen kan gaan spelen. Zo kan de gemeente in samenspraak met de kerkeigenaren anticiperen op toekomstige ontwikkelingen vanuit gedeelde waarden en belangen. Het beleid is gericht op het behoud van waardevolle gebouwen. Daarbij valt te denken aan herbestemming, verandering van eigenaar en bouwkundige aanpassingen.

Binnen de gemeente Grave is erfgoed een van de speerpunten van beleid. Missie:

Erfgoed behoort tot de kernkwaliteiten van Grave en is een belangrijke bouwsteen van de identiteit en de stedelijke en landschappelijke ontwikkeling van onze gemeente, waarbij ontmoetingen tussen heden en verleden een uitdaging en inspiratiebron vormen voor de toekomst. Deze kwaliteit willen we bewaren en benutten.

Voor de gemeente is het uitgangspunt dat de monumentale kerkgebouwen behouden blijven. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt is herbestemming van levensbelang voor het behoud van erfgoed. Bij herbestemming wordt het gebouw geschikt gemaakt voor een nieuwe functie met behoud van de karakteristieke details waardoor uiteindelijke sloop van monumenten wordt voorkomen.

Het is van belang om bij alle (religieuze) erfgoedtransformaties de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied te onderzoeken, en kansen aan te grijpen om oude structuren zichtbaar te maken om daarmee de karakteristiek van de plek te vergroten. Bij sloop en nieuwbouw wordt het verhaal van de plek met het waswater weggegooid en begint de beleefbare historie weer bij nul.

In het algemene belang van de gemeenschap met name op het gebied van leefbaarheid van de kernen, is een goede start van een procedure tot herbestemming essentieel. Om deze reden is het voor de gemeente belangrijk om vroegtijdig door de eigenaar op de hoogte te worden gebracht van het voornemen tot sluiting van de kerk. Zodoende kan de gemeente vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid en in samenspraak met de eigenaar:

1. de mogelijkheden van herbestemming verkennen;
2. in het kader van participatie de inwoners en andere belanghebbende actief betrekken;
3. als verbindende schakel fungeren en potentiële partners met elkaar in contact brengen.

Vanuit een thema- en gebiedsgerichte benadering zullen de opgavemanager Leefbaarheid en de gebiedsmakelaars worden meegenomen in het proces.

NB Volledigheidshalve wordt nog opgemerkt dat de gemeente niet gaat over de sluiting van kerkgebouwen.

Advies vanuit de Vereniging voor Kleine Kernen

De Vereniging Kleine Kernen Noord-Brabant (VKKNB) vertrekt vanuit de eigen kracht van de gemeenschap waarbij de wens om samen te werken met anderen richtinggevend is.

De opgave bij het (mogelijk) herbestemmen van een kerk is om recht te doen aan de specifieke cultuurhistorische en religieuze betekenis van het gebouw in zijn nieuwe functie. Een nieuwe bestemming geven aan een parochiekerk is een taai, moeizaam en langdurig traject, maar met inzichtelijk maken van alle betrokkenen, projectmatig werken en heldere en open communicatie wordt de kans van slagen groter.

Belangrijk is dat het parochiebestuur als eigenaar, niet alleen de eerste oriënterende gesprekken tot (mogelijke) herbestemming van een kerkgebouw gaat voeren met alleen het gemeentebestuur, maar ook in een zo vroeg mogelijk stadium het contact met dorpsbewoners, dorpsraden en bewonersinitiatieven opzoekt.

Stel de vraag:

Welke ideeën leven er bij een mogelijk onttrekken van het kerkgebouw aan de eredienst?

- Inventariseer hoe groot de behoefte is aan een plek om elkaar te ontmoeten, maar peil ook de gemeenschapskracht om het kerkgebouw, als een beeldbepalend gebouw, te willen behouden.
- Maak het morele 'eigenaarschap' breder en werk aan een zo breed mogelijk draagvlak voor een uiteindelijk te nemen besluit.

Visie vanuit Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Bij het wijzigen van een van rijkswege beschermd kerkgebouw is een eigenaar of gebruiker gebonden aan de Monumentenwet. Voor het wijzigen van een gebouwd rijksmonument (bijvoorbeeld door herstel of herbestemming) is een omgevingsvergunning vereist (art. 2.1, lid 1, aanhef en onder f, Wabo). In het algemeen is het raadzaam om voorafgaand aan de vergunningaanvraag contact te zoeken met de vergunningverlener: het bevoegd gezag. Voor de kerkgebouwen die opgenomen zijn in de kerkenvisie is dit in vrijwel alle gevallen de gemeente. Dit gebeurt het beste nog voordat het definitieve plan is opgesteld. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kan op verzoek van het bevoegd gezag bij het vooroverleg aanschuiven. Een goed platform hiervoor is het planoverleg (provinciaal steunpunt monumentenzorg). Het secretariaat is ondergebracht bij het Monumentenhuis Noord-Brabant.

Concreet:

Hoe vroeger men de gemeente en RCE betreft bij de planvorming, hoe succesvoller de feitelijke procedure. In zekere zin is de vergunning een formeel moment om de gemaakte afspraken, noden en wensen bouwkundig te bekrachtigen.

In de reflectie op de kerkgebouwen in Grave, Bijlage 3, beschrijft de RCE kort welke monumentale waarden belangrijk zijn welke kansen uitdagingen men tegenkomt bij een herbestemming van de kerkgebouwen.

Herbestemmingssubsidie:

Aanvullend merkt de Rijksdienst op dat er een regeling voor Herbestemmingssubsidie beschikbaar is.

De herbestemmingssubsidie kunt u gebruiken om de mogelijkheden van herbestemming zo breed mogelijk te verkennen met een haalbaarheidsonderzoek of interactief of procesgericht onderzoek. Om het verduurzamen van het monument verder te stimuleren wordt het uitvoeren van een verduurzamingsonderzoek subsidiabel gesteld in aanvulling op een haalbaarheidsonderzoek.

Daarnaast kunt u de subsidie inzetten voor het toepassen van noodmaatregelen om een gebouw te beschermen tegen weersinvloeden, verzakking of instorting.

Meer informatie is te vinden op www.cultureelerfgoed.nl

De Stichting Restauratie Sint-Elisabethkerk Grave (REG)

Deze stichting draagt het voortbestaan van het religieus erfgoed, en in het bijzonder de H. Elisabethkerk, een warm hart toe. Naast het begeleiden van restauraties en subsidieaanvragen, organiseert de Stichting activiteiten om aan het behoud van het kerkgebouw bij te dragen. De kosten voor behoud zijn erg hoog en de activiteiten maken een verschil.

Daarnaast heeft de stichting indrukwekkende kennis en ervaring van het betreffende religieuze erfgoed, de historie, manieren om bezoekers aan te trekken en de begeleiding bij subsidieaanvragen. Deze kennis is zeer waardevol en de kerngroep beschouwt de werkwijze als voorbeeld voor de regio Land van Cuijk.

In de exploitatie van kerkgebouwen, wel of geen kerk, is het een goed idee om in groter verband na te denken over het behoud van de kerkgebouwen door activiteiten te organiseren. De tijd van 'met de pet rondgaan' tijdens of na de kerkdienst kan plaats maken voor meer hedendaagse ontwikkelingen.

De stichting is bereid hierover mee te denken met de gemeente.

3.3 Visie op verduurzaming

Typerend voor het energieverbruik van een monumentale kerk zijn de hoge kosten, die nodig zijn om de kerk in de winterperiode op een enigszins acceptabele temperatuur te krijgen.

Een dag van tevoren de verwarming aan voor de eucharistieviering van een uur op de zondag; dit is nauwelijks nog te verantwoorden.

Ook de kerkeigenaren binnen de gemeente Grave zien dit als een lastig dossier. De parochie houdt de dorpskerken wind- en waterdicht en voorziet geen grote investeringen in de huidige situatie. Nu het steeds moeilijker wordt om de onderhoudsbegroting van de monumentale kerkgebouwen sluitend te krijgen, is het extra zaak om ook te onderzoeken in hoeverre op energiekosten bespaard kan worden en men een 'groene' kerk kan worden.

De Parochie H. Elisabeth en de Protestantse Kerk Grave zijn goed op de hoogte van de bouwkundige staat en energieverbruik van de kerkgebouwen. De stookkosten zijn flink en daarom ze zijn benieuwd welke kansen er nog verkend kunnen worden en waar ze zelf nog onvoldoende kennis van hebben. Dat vraagt in de regel om maatwerk, deskundigheid en natuurlijke momenten waarop maatregelen onderzocht en toegepast worden. Kan er nu wel al gedacht worden aan het plaatsen van zonnepanelen of slimmer verwarmen? En kan het gebouw op een andere manier een dienende functie hebben rondom energievoorziening voor omwonenden?

Het lijkt nog toekomstmuziek, maar stap voor stap komen we in Nederland ook met deze onderwerpen verder.

Concrete eerste stappen:

Het zou goed zijn als de gemeente met de kerkeigenaren in gesprek blijft over verduurzaming. Niet alleen omdat verduurzaming voor eigenaren van monumentale kerkgebouwen bijzonder lastig is en de gemeente hen mogelijk daarin kan

ondersteunen, maar ook vanwege de grote gemeentelijke opgave van de energietransitie en mogelijke kansen bij deze maatschappelijk relevante en centraal gelegen gebouwen.

Met het Platform Vrijkomende Kerkgebouwen en andere deskundigen wordt vanaf najaar 2021 verkend op welke wijze kerkeigenaren geholpen kunnen worden bij het verder verduurzamen van kerkgebouwen. Gedacht wordt aan expertmeetings over verschillende onderwerpen, samen met andere kerkeigenaren.

Gegeven de bijzondere omstandigheden van de oude kerkgebouwen is het verstandig om hier een deskundige bij te halen, die een energiescan uitvoert. Vaak kan een energiescan (mee)gefinancierd worden, zie bijvoorbeeld de Maatregelenlijst Duurzame Monumentenplus-Lening van het Restauratiefonds. Naast de voor de hand liggende isolatie-maatregelen, zoals van dak, gevel of vloerisolatie, biedt het plaatsen van zonnepanelen op de kerkdaken wellicht perspectief. Vaak levert plaatsing van zonnepanelen op de grote kerkdaken meer elektriciteit op dan de kerk nodig heeft en kan het geld gaan opleveren.

De vraag is echter of op een rijksmonument zonnepanelen geplaatst mogen en kunnen worden en of de kerk het gefinancierd kan krijgen. Er zijn voorbeelden, waar het plaatsen van zonnepanelen op een kerk toegestaan is, maar het blijft echt maatwerk: mag het, kan het, hoe dan en in samenwerking met wie? De RCE geeft aan, dat er meer mogelijk is dan vaak wordt gedacht. Vorig jaar is het beleid versoepeld; er zijn nieuwe publicaties beschikbaar over de mogelijkheden.

Ten aanzien van de financiering kan men voor verschillende constructies kiezen, te weten koop, lease of crowdfunding en er zijn subsidie- en financieringsmogelijkheden.

4. Kerkenvisie, de implementatie

De kerngroep heeft uit de vele gesprekken, bijeenkomsten, onderzoeken en overleggen informatie verzameld vanuit vele uiteenlopende invalshoeken. We hebben in de vorm van verhalen, feiten, emotionele uitingen, wettelijke kaders, toekomstperspectieven en kansen deze informatie in een aantal hoofdstukken weergegeven. De belangen, uitgangspunten en meningen zijn uiteenlopend, maar ze hebben één grote overeenkomst: **kerkgebouwen doen ertoe!**

In dit hoofdstuk zetten we de belangrijkste conclusies op een rij. Daarna formuleren we voorstellen voor de direct belanghebbenden zodat ze met de beste intenties samen aan een toekomst voor de monumentale kerkgebouwen kunnen gaan werken.

De opgave

Het is te verwachten dat in de komende tien jaar één of meer van de vijf kerkgebouwen in Grave zijn religieuze functie kwijtraakt en herbestemd moet worden. Voor het behoud

van de monumentale kerkgebouwen lijkt een groot draagvlak aanwezig te zijn. De belangrijkste actoren voor het behoud van de kerkgebouwen zijn de kerkeigenaren, gemeente en inwoners.

4.1 Invalshoeken voor behoud kerkgebouwen

Invalshoeken voor het behoud van een kerkgebouw kunnen echter verschillen:

- een plek voor uitoefening van religie;
- een kerkgebouw is een middel, geen doel van de geloofsgemeenschap;
- een gebouw van architectonische en cultuurhistorische waarde;
- een baken in het landschap, centraal gelegen in de dorpskern, van oudsher het dorpshart;
- een plek van samenkomen bij belangrijke gebeurtenissen;
- een plek vol geschiedenis en verhalen;
- het is een rijksmonument;
- een gebouw met bijzondere interieuronderdelen van religieuze, historische en/of emotionele waarde;
- een maatschappelijk relevant gebouw.

Kerkgebouwen zijn vaak vanuit meer dan één van deze invalshoeken van belang. Met het beoogde perspectief, is het belangrijk om op tijd de juiste gesprekken te voeren en samen te werken.

4.2 Rolverdeling per stakeholder

Bij de zoektocht naar een herbestemming van een monumentaal kerkgebouw is de rolverdeling als volgt.

Parochie H. Elisabeth

Functie

Primair de missionaire taak: bediening sacramenten en pastoraat; daarnaast eigenaar van kerkgebouwen en bijgebouwen.

Rol

Opstellen gebouwenplan, in gesprek met de geloofsgemeenschap, aankaarten (on)houdbaarheid instandhouding kerkgebouw; in gesprek met de gemeente, op zoek naar neven- op nieuwe bestemmingen.

Kernboodschap vanuit onderzoek:

De katholieke kerkgebouwen zijn sterk vervlochten met de identiteit van de kernen. Rol van dorpsraden daardoor erg belangrijk. Geloofsgemeenschap per kern / kerkgebouw intact houden is in steek. Onderdelen die bij kerkgebouw horen, zoals pastorie, kerkhof meenemen in gebouwenplan voor eventuele herbestemmingsgedachte.

PKN Grave

Functie

Primair zorg voor de geloofsgemeenschap; eigenaar kerkgebouw.

Rol

Zorg voor monumentaal pand, verhuur kerkgebouw, onderhoudskosten terugbrengen met duurzaamheidsmaatregelen.

Kernboodschap uit onderzoek:

Zeer betrokken kleine geloofsgemeenschap, met oog voor zorg aan naasten en minder

bedeelden. Oriëntatie richting geloofsgemeenschap Oss is enerzijds een kans voor het voortbestaan van geloofsgemeenschap. Anderzijds is dit een bedreiging voor de toekomst van het kerkgebouw als kerk. Verhuur bevorderen kan het proces vertragen of ombuigen.

Gemeente

Functie

Uitvoerder rijks- en gemeentelijk beleid, waaronder cultureel erfgoed, leefbaarheid en ruimtelijke ordening.

Rol

Bevoegd gezag bij herbestemming. Vakspecialisten adviseren vanuit hun vakdiscipline over een maatschappelijke of commerciële herbestemming van een kerkgebouw.

Kernboodschap uit onderzoek:

Vanaf 1 januari 2022 gaat de Gemeente Grave op in de nieuwe Gemeente Land van Cuijk: Houdt dit onderwerp op de agenda komende jaren voor alle kernen waar dit kan gaan spelen. Het is van belang dat er contactpersonen, zowel bestuurlijk als ambtelijk zijn om de benodigde communicatie en samenwerking voor de uitvoering van de kerkenvisie kan worden gewaarborgd.

Dorps- en wijkraden

Functie

Betrekken van wijk- of dorpsgenoten bij initiatieven en plannen ter verbetering van de lokale leefbaarheid.

Rol

Activeren van dorpsgenoten, opkomen voor lokale belangen, verbinden van mensen en organisaties.

Kernboodschap uit onderzoek:

De leden van deze raden zijn vrijwilligers; houdt rekening met hun beschikbare tijd en beschikbaarheid. De rol van de dorps- en wijkraden wordt echter cruciaal bij plannen rond een neven- of herbestemming.

Inwoners en Heemkundekring

Functie

Kerklid, vrijwilliger, liefhebber van erfgoed en / of geschiedenis en toerist.

Rol

Inwoners van kerkdorpen zijn vaak onderdeel van een hechte gemeenschap;

binnen heemkundekringen is veel kennis van de lokale geschiedenis aanwezig die kan helpen bij het blijven vertellen van verhalen.

Kernboodschap uit onderzoek:

Uit de dialogen is duidelijk geworden dat voor de meeste inwoners het kerkgebouw ertoe doet, om verschillende redenen. De inwoner is geen formele eigenaar van de kerkgebouwen, maar vindt dat het kerkgebouw wel van het dorp is. Het onderwerp bespreken en samen tot oplossingen komen, maakt de uitdaging behapbaar. De kennis bij de Heemkundekring zou een rol moeten spelen bij verdere inventarisaties.

Bovenlokaal

Bisdom

Functie

Bevoegd gezag bij herbestemmingen en verkoop van kerkgebouwen.

Rol

Biedt hulp aan parochies, zorgt voor kennisuitwisseling, stelt belang van behoud van de geloofsgemeenschap centraal, dus per dorp of wijk.

Aandachtspunt

Uitgangspunten voor kerkeigenaren rondom herbestemming, nevenbestemming en verkoop zijn vastgelegd in kerkrecht en visie.

CCBB (classicaal college voor beheer en beroepszaken)

Functie

Overkoepelend landelijk orgaan

Rol

Controlerende rol op het gebied van financiën, moeten instemmen met grote financiële uitgaven, restauraties en verkoop van een kerkgebouw.

Aandachtspunt

Hebben geen stem in het gebruik van het kerkgebouw

Provincie Noord-Brabant

Functie

Verankering van erfgoed in de ruimtelijke ordening.

Rol

Ondersteunt met subsidiabele projecten, stuurt met ruimtelijke instrumenten,

faciliteert de Vereniging Kleine Kernen NB (VVKK-NB) en het Brabants Informatiepunt Vrijkomende Kerkgebouwen, die wijk- en dorpsraden adviseert en ondersteunt.

Kernboodschap uit onderzoek:

Provinciale beleidslijn religieus erfgoed is beschikbaar om bij aan te sluiten. Provincie ondersteunt met platform, VVKK-NB en bijeenkomsten.

Rijk (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed)

Functie

Bevoegd gezag bij bescherming van rijksmonumenten.

Rol

Met het omvangrijke project Kerkenvisies geeft de RCE een positieve impuls aan de discussies die bij vele kerkgebouwen gevoerd moeten gaan worden. Kennis aanwezig van monumentale kerken en diens omgevingswaarden (RCE), subsidieregelingen en laagrentende leningen aan monumenteigenaren bij restauratie, herbestemming en verduurzaming.

Kernboodschap uit onderzoek:

Kennisdeling over kerkenvisies zorgt voor inspiratie en inzichten. Geen financiële ondersteuning voor herbestemmingen, daar is de ontwikkeling te groot voor.

4.3 Voorstellen en aanbevelingen

Om te zorgen voor een duurzaam toekomstperspectief voor de vijf monumentale kerkgebouwen in Grave, hebben we met de kerngroep op grond van de opgedane inzichten voor de belangrijkste partners een aantal voorstellen en aanbevelingen opgesteld.

Parochie Heilige Elisabeth

- Ga verder in gesprek met de parochianen en koester hierbij de vrijwilligers. De pijn rondom een kerksluiting is niet te voorkomen en de reacties wijzen uit dat inwoners er over het algemeen realistisch naar kijken. Zie de realiteit onder ogen en maak op tijd de opgave en achtergronden duidelijk.
- Werk samen met de gemeente en de PKN Grave en stel een kerkenvisie-overleg in, zodat de gemeente vroegtijdig geïnformeerd wordt over mogelijke continuïteits-problemen en er samengewerkt kan worden aan het realiseren van een nieuw perspectief van het bedreigde kerkgebouw.
- Werk samen met dorps- en wijkraden bij het verkennen van de perspectieven van hun kerkgebouw.
- Ga per kern in gesprek met omwonenden en alle belangstellenden over de toekomst van 'hun' kerkgebouw.
- Haak aan op de deskundigheid bij het Brabants Informatiepunt Vrijkomende Kerkgebouwen (BIVK) en de Vereniging voor Kleine Kernen – Noord-Brabant (VKKNB); het Platform voor Vrijkomende Kerkgebouwen is er voor kerkeigenaren, dorps- en wijkraden en gemeenten.
- Ga al in de verkennende fase met gemeente en RCE in gesprek. Des te succesvoller de feitelijke procedure. In zekere zin is de vergunning een formeel moment om de gemaakte afspraken, noden en wensen bouwkundig te bekrachtigen.

Protestantse kerk Grave

- Blijf in gesprek met de kerkleden en vrijwilligers over de perspectieven voor de instandhouding van de kerk.

- Zoek met de twee andere PKN-kerken in het Land van Cuijk samenwerking.
- Zoek naar mogelijkheden om de verhuur van de Bagijnenkerk te optimaliseren.
- Werk samen met de gemeente en de parochie H. Elisabeth en stel een kerkenvisie-overleg in, zodat de gemeente vroegtijdig geïnformeerd wordt over mogelijke continuïteits-problemen en er tijdig samengewerkt kan gaan worden aan het realiseren van een toekomstperspectief van het bedreigde kerkgebouw.
- Haak aan op de deskundigheid bij het Brabants informatiepunt Vrijkomende Kerkgebouwen (BIVK) en de Vereniging voor Kleine Kernen – Noord-Brabant (VKKNB); het Platform voor Vrijkomende Kerkgebouwen is er voor kerkeigenaren, dorps- en wijkraden en gemeenten.
- Ga voort met het verhuren van de kerk voor zowel maatschappelijke en commerciële doeleinden. Dit kan nog verder geprofessionaliseerd worden door deze dienstverlening en de website onder bredere aandacht te brengen. Verken de mogelijkheden naar verduurzaming van het kerkgebouw in het kerkenvisie-overleg

Dorps- en wijkraden

- Zorg dat de inwoners betrokken worden bij het zoeken naar een nieuwe bestemming van een kerkgebouw in het dorp of de wijk.
- Inventariseer hoe groot de behoefte is aan een plek om elkaar te ontmoeten, maar peil ook de gemeenschapskracht om het kerkgebouw, als een beeldbepalend gebouw, te willen behouden.
- Gebruik bij het zoeken naar toekomstige bestemmingen voor een kerkgebouw het kernen-CV (die door iedere kern werd opgesteld voor de oprichting van de nieuwe Gemeente Land van Cuijk) als onderbouwing voor gemeenschaps-functies.
- Ga in gesprek met de VKKNB over wat deze vereniging voor jullie kan betekenen; er is daar veel deskundigheid en ervaring aanwezig

over de perspectieven voor kerkgebouwen en de rol/kansen voor dorps- en wijkraden.

Gemeente

Er liggen goede kansen om het erfgoed te bewaren en te blijven gebruiken; koester dit.

- Op p.12 is een overzicht van kerkgebouwen en kloosters opgenomen, die binnen de toekomstige gemeentegrenzen te vinden zijn.
- Geef in het beleid en de ruimtelijke planvorming meer aandacht aan de betekenis van het rijke religieuze erfgoed.
- Ga een regelmatig overleg aan met de kerkeigenaren, het 'kerkenvisie-overleg' en stel zowel een bestuurlijk als ambtelijk aanspreekpunt in.
- Zet in op een 'herbestemmings-loket', een aanspreekpunt voor eigenaren van kerkgebouwen en ander kansrijk erfgoed.
- Stel een 'multidisciplinair team' samen dat per her te bestemmen (kerk)gebouw aan de voorkant van het traject het gesprek aangaat, meedenkt en samen kansen verkent. Denk aan de vakdisciplines erfgoed, ruimtelijke ontwikkeling, sociaal domein, toerisme en recreatie, bedrijvencontact e.d.
- Ga bij het verkennen van alternatieve functies voor een kerkgebouw of het financieren van een herbestemming op zoek naar koppelkansen; bijvoorbeeld met de doelstellingen in de structuurvisie, met het (nieuwe) erfgoedbeleid, de kernendemocratie, het woonbeleid, toerisme en recreatiebeleid, provinciale thema's, de invoering van de nieuwe omgevingsvisie en het omgevingsplan, landelijke projecten (RCE/duurzame thema's), euregio-projecten etc.
- Verspreid in de nieuwe gemeente zijn er naast de monumentale kerkgebouwen nog veel religieuze objecten en gebouwen te vinden, zoals kloosters, kapellen, kruisbeelden, kruisen, Mariakapellen e.d. Zet als verbindend thema in op religieus erfgoed als onderdeel van het erfgoedbeleid.

- Organiseer in 2022 een startbijeenkomst over het onderwerp religieus erfgoed en de kerkenvisie. Nodig kerkeigenaren, bewoners, dorps- en wijkraden, erfgoedorganisaties en heemkundeverenigingen uit.
- Verwerk (de werkwijze van) de kerkenvisie als bouwsteen voor de ontwikkeling van de omgevingsvisie en het omgevingsplan. Religieus erfgoed is beeldbepalend, van architectonische en esthetische waarde en identiteitsbepalend voor dorpsgemeenschappen.
- Ga met de parochie en de PKN Grave over verduurzaming in gesprek. Niet alleen omdat verduurzaming voor eigenaren van monumentale kerkgebouwen lastig is. Gezien de grote gemeentelijke opgave voor energietransitie bieden de maatschappelijk relevante en centraal gelegen kerkgebouwen mogelijk interessante aanknopingspunten.

Provincie Noord-Brabant:

- Ga met de gemeente in gesprek over het thema religieus erfgoed, dat met de aanwezige kwaliteiten in de gemeente voor veel verhalen en toeristische trekpleisters kan zorgen.

4.4 Hoe nu verder?

- Een **kerkenvisie-overleg** tussen de gemeente en de kerkeigenaren in te stellen, binnen de ambtelijke organisatie een **herbestemmingsloket** op te zetten.
- Wanneer het kerkgebouw niet als religieuze voorziening kan worden voortgezet, een **multidisciplinair team** samen te stellen om een nieuwe maatschappelijke of commerciële bestemming te vinden om het monumentale erfgoed te kunnen behouden.
- Kerkenvisie is de basis voor de overlegstructuur.

Scenario's voor de toekomst van kerkgebouwen.

Als toekomstige bestemming van een kerkgebouw kan men een zestal scenario's onderscheiden:

1. Behoud van de volledige religieuze functie

Wanneer men in het kerkgebouw verschillende religieuze functies of denominaties combineert of het kerkgebouw overdraagt aan een andere denominatie, dan blijft de bestemming van het kerkgebouw behouden.

2. Religieuze functie behouden in een gedeelte van de kerk

Voor een gedeelte van de kerk blijft de religieuze functie behouden, het overige gedeelte van de kerk wordt niet meer gebruikt voor een religieuze functie.

3. Religieuze functie combineren met nevenbestemming(en)

Het kerkgebouw behoudt de religieuze functie maar wordt buiten de vieringen om gebruikt voor andere, niet religieuze, activiteiten.

4. Herbestemming

In dit scenario zijn er geen religieuze vieringen meer in het kerkgebouw. De variëteit in mogelijke bestemmingen is groot. Zo zijn er voorbeelden van kerkgebouwen die nu gebruikt worden als woonhuis, kantoor, museum, theater, café of bibliotheek. Uit de talrijke voorbeelden is echter op te maken dat elke kerk, dorp en stad uniek is en er daarom gezocht moet worden naar een passende nieuwe functie,

die liefst ook zo goed mogelijk rekening houdt met de historische, religieuze, architectonische en emotionele waarde van de kerk.

5. 'Laten rusten'

Zolang er nog geen andere bestemming voor het kerkgebouw is gevonden en het religieus gebruik van het kerkgebouw is beëindigd, kan men het gebouw enige tijd leeg laten staan. In de tussentijd is het wel verstandig om het gebouw te onderhouden zodat het niet in verval raakt.

6. Sloop

Nadat het kerkgebouw aan de eredienst is onttrokken, kan besloten worden om het kerkgebouw te slopen. Gemeentelijk- of rijksmonumenten worden in principe niet gesloopt.

Het kerkenvisie-overleg

Het kerkenvisie-overleg zorgt voor de borging van de kerkenvisie. Eén a tweemaal per jaar initiëren de kerkeigenaren het kerkenvisie-overleg om samen met de gemeente het toekomstperspectief van de kerkgebouwen te monitoren. Als zij problemen bij de financiering of leegstand van een kerkgebouw zien aankomen, informeren de kerkeigenaren tijdig de gemeente hierover.

Daarnaast worden de voortgang en ontwikkelingen rond het gemeentelijk erfgoedbeleid door de gemeente belicht. Tevens worden nieuwe ontwikkelingen op het gebied van religieus erfgoed in de dorpen, die mogelijk van invloed zijn op de daar aanwezige kerkgebouwen, geagendeerd. De gemeente is op bestuurlijk niveau vertegenwoordigd door de portefeuillehouder Erfgoedbeleid; ambtelijk is er in ieder geval een vakspecialist Erfgoed en vakspecialist Kernen aanwezig.

Het "herbestemmingsloket"

Het is voor de kerkeigenaren wenselijk om binnen de gemeentelijke organisatie een vast aanspreekpunt te hebben.

Deze contactpersoon fungeert als coördinator naar de rest van de organisatie en ondersteunt de herbestemming door de juiste personen binnen de organisatie bij het initiatief te betrekken. Ook zorgt deze

ervoor dat de verschillende programma's en regelingen van het rijk, provincie en gemeente, die van toepassing zijn, goed op elkaar worden afgestemd.

Ook fungeert de contactpersoon als wegwijzer naar mogelijke financieringsbronnen en adviseert of biedt ondersteuning bij procedures, vergunningen en afstemming hierover.

Het multidisciplinair team

Wanneer een kerkgebouw aan de eredienst zal worden onttrokken, zal door de kerkeigenaar en de gemeente een multidisciplinair team worden samengesteld om de maatschappelijke en commerciële toekomstperspectieven van het kerkgebouw te onderzoeken en eventuele belangstellenden op te sporen. Tevens worden afspraken gemaakt over de organisatie en budgettering van het team. Het team beziet allereerst, welke andere partijen in dit geval in het team het best uitgenodigd kunnen worden, zoals bijvoorbeeld de dorpsraad en de VVK-NB. Het grote probleem van de opstart van een dergelijke transformatie van een kerkgebouw is, dat de huidige kerkeigenaar

met grote waarschijnlijkheid niet de nieuwe eigenaar van het kerkgebouw is. Daarbij komt dat in andere delen van het land er commercieel meer belangstelling is voor de leegkomende kerkgebouwen dan in deze contreien.

Mede gegeven de vele belanghebbenden bij het handhaven van de monumentale kerkgebouwen is het van belang vanaf het begin met grote transparantie te werk te gaan.

Op weg naar betrokkenheid en draagvlak wordt begonnen met een brede verkenning naar ideeën, suggesties en wensen van kerkbezoekers, dorpsgenoten en alle andere, mogelijke belangstellenden in het kerkgebouw (interviews, enquête, krantenartikelen, sociale media, presentaties en hoorzittingen, brainstormbijeenkomsten e.d.).

Op grond van deze verkenning wordt een selectie gemaakt van de meest kansrijke varianten, welke worden voorgelegd aan de stad- of dorpsgenoten en alle andere belangstellenden. Vervolgens wordt de meest gedragen variant als eerste onderzocht; mocht deze variant niet levensvatbaar zijn, dan wordt de volgende variant onderzocht, net zolang tot er een oplossing gevonden is voor de herbestemming van het kerkgebouw.

Het kerkenvisie-overleg in een notendop:

Elk kerkgebouw vraagt om een maatwerkaanpak en -oplossing. Het vinden van een nieuwe functie voor een kerkgebouw en een nieuwe eigenaar, die mogelijkheden ziet om hieraan een alternatieve bestemming aan te geven, is geen wetenschap, maar vaak gebaseerd op de juiste stappen, toevalligheden en een beetje geluk.

Met de Kerkenvisie en het schema op de volgende 2 pagina's, hoopt de kerngroep een bruikbare kapstok te hebben opgezet, voor een toekomst voor kerkgebouwen.

Gewenste uitgangspunten Kerkenvisie-overleg:

Kerkeigenaar initieert 1 a 2 x
per jaar.
Gemeente faciliteert het
overleg.

Een agenda wordt van te
voren goed voorbereid tussen
gemeente en kerkeigenaren.

Beleidsadviseuren
-Erfgoed
-Leefbaarheid
-Duurzaamheid (evt. op
afroep)
zijn aanwezig

Kerkenvisie-overleg. Op de agenda:

Hoe staan de
kerkgebouwen
ervoor? Tendenzen
/ ideeën /
duurzaamheid?

Thema Religieus
Erfgoed

Ontwikkeling
dorpen

Als er sprake is van een
aanstaande kerksluiting, gaat
kerkeigenaar tijdig in gesprek
met de contactpersoon voor
herbestemming
(Herbestemmingsloket)

Herbestemmingsloket

In gesprek met de contactpersoon voor herbestemming bij de gemeente

Is men op zoek naar een geheel nieuwe bestemming of een nevenbestemming?
Wat zijn de (on)mogelijkheden?

Waardering en omschrijving van het gebouw en (monumentale) onderdelen in de basis meenemen. Denk aan orgel, kerkbanken, preekstoel, beelden, schilderijen, begraafplaats etc.

Uitgangspunt bij een her- of nevenbestemming is een maatschappelijk relevante invulling.

Multidisciplinair team wordt samengesteld.

De opgave bepaalt de samenstelling. Bijvoorbeeld:

- vertegenwoordigers kerkeigenaar
- vakspecialisten Gemeente
- adviseur Rijksdienst voor Cultureel erfgoed
- vertegenwoordiging dorps-/wijkraad

Multidisciplinair team

De opgave bepaalt de samenstelling

Samen uitgangspunten, agenda en randvoorwaarden (o.a. voor monument) bepalen.

Inwoners en dorpsraad worden betrokken. Gezamenlijke verkenning naar de mogelijkheden.

Let op inzet van goede communicatiekanalen.

Nieuwe maatschappelijk relevante invulling niet mogelijk? Privaat gebruik, tijdelijk gebruik of leegstand worden besproken en onderzocht.

Bronnen en verantwoording

De kerkenvisie is de verzameling van informatie die we uit gesprekken, onderzoeken, beleidsstukken en websites hebben opgehaald. We hebben deze informatie zo goed mogelijk geprobeerd te interpreteren, met de intentie om tot een realistische kerkenvisie te komen. Ook heeft er afstemming plaatsgevonden met de belangrijkste stakeholders in het traject.

Belangrijkste bronnen:

Foto's en informatie over het religieus erfgoed zijn afkomstig van kerkeigenaren, Daniel Kamps, de heemkundekring en het BHIC

www.protestantsekerk.nl

www.bisdomdenbosch.nl

www.cultureelerfgoed.nl

www.toekomstreligieuserfgoed.nl

www.grave.nl

www.brabant.nl

Beleidsplan Samenbouwen in vertrouwen, Mgr. De Korte, 2016

Heilige huisjes? Verkenning naar de herbestemming van kerkgebouwen in Brabant' Telos, 2013

Bouwstenen voor een kerkenvisie, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, 2019

Enquête over toekomst kerkgebouwen in de gemeente Grave, AdVinci, nov-2020 – 1 augustus 2021

'Handboek Behoud en Beheer 2. Nieuw gebruik van kerkgebouwen.' Een uitgave van de Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen, 2019.

'Kerkgebouwen. 88 inspirerende voorbeelden van nieuw gebruik – van appartement tot zorgcomplex.', Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, 2020.

'Protestantse kerken. Hun pracht en kracht.' Regnerus Steensma, 2013

© Kerkfotografie

Bijlage 1. Juridisch kader en beleid

Op zoek naar een nieuwe toekomst van een kerkgebouw, krijgt men te maken met wetgeving van het Europees, Nederlands en kerkelijk recht.

Hier een overzicht van de belangrijkste regels.

Europees recht

Het verdrag van Granada (1985) stelt dat de bescherming van het architectonisch erfgoed een essentieel doel is van de ruimtelijke ordening. In artikel 11 is opgenomen:

‘Rekening houdend met de archeologische en historische aard van het erfgoed, verplicht iedere lidstaat zich tot het bevorderen van het gebruik van de beschermde goederen, rekening houdend met de behoefte van het hedendaagse leven; en het zodanig aanpassen van oude gebouwen dat die voor nieuwe doeleinden kunnen worden gebruikt’.

Nederlands recht

Omgevingsrecht recht: Met behulp van Omgevingsrecht kunnen we in Nederland de ruimtelijke ontwikkelingen plannen en controleren.

Een eigenaar van een monument moet er voor zorgen dat zijn of haar rijksmonument zodanig onderhouden wordt dat behoud gewaarborgd is. Deze instandhoudingsplicht voor rijksmonumenten is vanuit de oude monumentenwet overgenomen in de

Erfgoedwet, die op 1 juli 2016 is ingegaan. In de nieuwe Omgevingswet, die naar alle waarschijnlijkheid per 1 juli 2022 in gaat, is deze instandhoudingsplicht ook weer opgenomen.

De gemeente is verplicht advies in te winnen bij de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE) bij de volgende ingrepen:

- *Sloop* van het monument of een deel daarvan, voor zover van ingrijpende aard.
- *Ingrijpende wijziging* van het monument of een belangrijk deel daarvan, voor zover de gevolgen voor de monumentale waarde vergelijkbaar zijn met die van gedeeltelijke sloop van ingrijpende aard.
- *Reconstructie* van het rijksmonument of een belangrijk deel daarvan waarbij het monument wordt teruggebracht in een (veronderstelde) eerdere staat.
- Wijziging van het monument of een belangrijk deel daarvan als gevolg van een *functiewijziging*. Bij kerkelijke monumenten neemt de gemeente geen beslissing op de vergunningaanvraag voordat er overleg is gevoerd met de eigenaar (art. 3.2a Wabo). Kerkelijke monumenten vormen een afzonderlijke categorie ten gevolge van de in art. 6 van de Nederlandse Grondwet vastgelegde vrijheid van godsdienst.

Landelijk is ook het **Energieakkoord** ondertekend in 2013. Landelijk, provinciaal en gemeentelijkbeleid volgde in de jaren erna. Op dit moment staat de Energietransitie bij alle overheden op de agenda: de weg naar een energielandschap die zo goed als vrij is van fossiele randstoffen.

Kerkrecht

Het kerkrecht is in Nederland ondergeschikt aan het Nederlands recht. Als het gaat om vastgoed dat eigendom is van een rooms-katholieke kerkelijke instelling, zijn uit het kerkelijk wetboek de volgende regels van toepassing:

Canon 1291

Voor alle daden die het gewone beheer te buiten gaan is de schriftelijke machtiging van de bisschop is vereist.

Canon 1296, § 1

Bij vervreemding van bedragen tussen de € 200.000 en € 2.500.000 is toestemming nodig van de bisschoppelijke Raad voor Economische Aangelegenheden; voor bedragen die de € 2,5 miljoen te boven gaan is de toestemming van een speciale commissie in het Vaticaan vereist.

Canon 1294, § 1

‘Een zaak mag gewoonlijk niet vervreemd worden tegen een prijs die lager is dan in de schatting aangegeven wordt.’ Dit is de basis voor de stelregel vanuit het Bisdom ‘s Hertogenbosch dat alle te verkopen zaken niet onder de getaxeerde waarde mogen worden vervreemd. Hiermee is de taxatiewaarde een ondergrens voor een eventuele transactie. Het bisdom vraagt in principe steeds om een onafhankelijke taxatie van een makelaar die werkt in opdracht van het bisdom.

Canon 1210:

In een gewijde plaats mag alleen worden toegelaten wat dienstig is voor de uitoefening of de bevordering van de eredienst, de vroomheid en de godsdienst en is verboden wat niet in overeenstemming is met de heiligheid van de plaats. Wel kan de Ordinaris in afzonderlijke gevallen een ander gebruik toestaan dat niet strijdig is met de heiligheid van de plaats. Deze canon is dus van belang bij het toekennen van een nevenbestemming.

Provinciaal beleid

Met als doel een verdere verankering van erfgoed in de ruimtelijke ontwikkeling zet de provincie verschillende vormen van beleid in: cultuurhistorische waardenkaart, de Structuurvisie ruimtelijke ordening,

Verordening Ruimte en de adviesbevoegdheid voor rijksmonumenten in het buitengebied.

Met de provinciale omgevingsvisie ‘De Kwaliteit van Brabant. Visie op de Brabantse Leefomgeving’, uit 2018, kijkt men vooruit naar 2050.

Noord-Brabant heeft dan de energietransitie ondergaan en hecht nog steeds veel waarde aan erfgoed: *‘Anno 2050 is Brabant nog steeds een contrastrijke en in zijn verscheidenheid ook verbonden provincie. De eigen identiteit van de gebieden is versterkt. Zichtbaar aanwezig gebleven historische waarden; erfgoed en landschappelijke verscheidenheid hechten ons aan ons verleden.*

De Omgevingswet gaat gemeenten en inwoners vernieuwende instrumenten aanreiken om samen Nederland steeds mooier te maken.

In hun actuele erfgoedprogramma kunnen gemeenten aansluiting zoeken bij één van de 4 provinciale beleidslijnen: Bestuurlijk Brabant, Bevochten Brabant, Innovatief Brabant en Religieus Brabant. Via dit beleid wordt met name gewerkt aan het uitbreiden van de verhalen over Brabant via erfgoed, toeristische routes etc.

Vanwege de toekomstige potentie van erfgoed in de ruimtelijke ordening met de nieuwe instrumenten zoals de Omgevingswet, ligt hier een mooie kans: Het is ten eerste aan te bevelen om door Gemeente Land van Cuijk een nieuw en eigen erfgoedbeleid te laten opstellen.

Religieus Erfgoed verdient daarin een eigen thema, waarmee kerkgebouwen en ander religieus erfgoed op duurzame wijze hun waarde in de toekomst behouden

Gemeentelijk beleid

Structuurvisie Grave 2025

Deze structuurvisie legt in hoofdlijnen het ruimtelijk beleid vast voor het grondgebied van de gemeente Grave. De visie laat zien welke ontwikkelingen worden voorzien op welke locaties. Het woord “kerkdorp(en)” wordt wel 32 keer genoemd in het document! Vaak in relatie tot zaken zoals sociale cohesie en voordelen/ kansen die kerkdorpen bieden. Wanneer men een bepaalde ontwikkeling wil starten, kan uit het structuurplan opgemaakt worden in hoeverre het initiatief daarbinnen past.

Monumentenvergunning

De monumentenvergunning, die noodzakelijk is bij wijzigingen aan een kerkgebouw, is per 2012 opgegaan in de omgevingsvergunning. De aanvrager kan hiervoor online terecht bij één loket, het omgevingsloket; groot onderhoud, sloopwerkzaamheden en een wijziging van de functie vallen onder deze wetgeving.

Erfgoedverordening

Plaatselijk hanteert de gemeente een erfgoedverordening voor de bescherming van gemeentelijke monumenten. Hierin staan voorschriften en regels met betrekking tot cultureel erfgoed, zowel voor monumenten, archeologie als het cultuurlandschap.

De regels uit de erfgoed- of monumentenverordening die betrekking hebben op de fysieke leefomgeving, moeten in 2029 in het Omgevingsplan opgenomen zijn.

Erfgoedbeleid

Grave heeft een Erfgoedbeleid: ‘Erfgoedplan. Erfgoed voor het voetlicht’, 2014. De Kerkenvisie staat hierin genoemd. Thema’s uit erfgoedbeleid kunnen aanknopingspunten zijn om doelen voor religieus erfgoed te bereiken.

Bestemmingsplannen

In de bestemmingsplannen van de gemeente zijn regels opgenomen

betreffende het gebruik van de grond en van de gebouwen die op het perceel staan. Voor de kerken in de gemeente gelden de regels welke zijn vastgesteld voor de bestemming “maatschappelijk”. Dit houdt in dat er beperkingen zijn, men kan een kerkgebouw niet zomaar verkopen en er andere activiteiten in onderbrengen. Om andere activiteiten toe te staan kan het bestemmingsplan worden herzien of kan met een omgevingsvergunning worden afgeweken van het bestemmingsplan. Bij gebouwen met een monumentenstatus zijn hieraan uitgebreide procedures verbonden, zoals een voortraject met onderzoeken, heldere communicatie, afstemming en het verzorgen van draagvlak bij goedkeuring van de plannen.

Op weg naar de Omgevingswet

Het rijk heeft het voorbereidings- en besluitvormingstraject voor de nieuwe Omgevingswet in de Tweede en Eerste Kamer afgerond. De officiële implementatie start medio 2022, maar veel gemeenten bereiden zich al voor. Het is de bedoeling dat in 2029 de invoering geheel is afgerond. Het doel is dat iedereen makkelijker, sneller en goedkoper nieuwe plannen kan maken en realiseren. Alle huidige wetgeving en regels op het gebied van ruimte, wonen, infrastructuur, milieu, natuur en water zijn gebundeld in een wet en alle uitvoering wordt bij de gemeenten neergelegd. Het is daarmee de grootste verandering op het gebied van de wetgeving ooit. Het gemeentelijke structuurplan en de bestemmingsplannen komen te vervallen; daarvoor in de plaats komen de omgevingsvisie en het omgevingsplan. Alle regelgeving wordt in een geautomatiseerd

systeem opgeslagen, zodat men in één overzicht kan zien welke beperkingen en mogelijkheden er op een bepaalde plek liggen. Voorwaarde wordt dat de indiener van een plan de inspraak zelf ter hand neemt. Hieronder vallen dus ook ingrepen op het gebied van het cultureel erfgoed.

De ervaringen met deze kerkenvisie kunnen input leveren bij het ontwikkelen van het Omgevingsplan voor de nieuwe gemeente Land van Cuijk. Tevens zullen bij het uitvoeren van de kerkenvisie inhoudelijke 'bouwstenen' worden aangedragen voor het nieuwe omgevingsplan.

"Kernendemocratie"

Op dit moment wordt van alle kernen die straks onderdeel vormen van de gemeente Land van Cuijk, een "kernen-cv" gemaakt. Een curriculum vitae dat gaat helpen als kapstok voor toekomstige ontwikkelingen. Iedere kern krijgt de gelegenheid om het beste uit ontwikkelingen te halen door er zoveel mogelijk bij betrokken te zijn. Het kernen-cv hoort bij het participatieprincipe Kernendemocratie en sluit goed aan bij de voorstellen van de kerkenvisie.

Bijlage 2 Het religieuze erfgoed van Gemeente Grave

Grave

Begijnenkerk (1526 ingewijd):
RM (Rijksmonument) 17209,
Bagijnenstraat 5

Eigenaar: Protestantse Kerk Grave

Ned. Herv. Kerk. Oorspronkelijk kerk van het Begijnhof Maria Graf, vanaf 1581 kerk van het Franciscanessenklooster, later Waalse kerk, thans Protestantse Kerk Grave. Gebouwd omstreeks 1500 in baksteen en bestaande uit een schip met driezijdige koorsluiting, een veelhoekige uitgemetselde traptoren op de noordwesthoek.

Inwendig oorspronkelijk overwelfd, thans gedekt door een vlak stucplafond. Eiken preekstoel uit plm. 1650, tweearmige koperen kandelaars (XVIII A) op de orgeltribune. Eenklaviers orgel met aangehangen pedaal, in 1806 gemaakt door J. Tits met gebruikmaking van ouder materiaal. Klokkenstoel met klok van anonieme gieter, 1550, diam. 49 cm.

Grave

Sint-Elisabeth Kerk (13e eeuw):
RM 17255, Hoofdwagt 1

Eigenaar: Parochie H. Elisabeth

Rooms Katholieke kerk van St. Elisabeth, gesticht door de heren van Cuyk op het eind van de XIIIe eeuw; in 1308 kapittelkerk geworden; na de stadsbrand van 1415 vernieuwd; 1506-1516 nieuw koor gebouwd, 1564 het transept.

In 1602 Hervormd. In 1674 door het oorlogsgeweld zwaar beschadigd, 1707-1719 gerepareerd; door het beleg van 1794 opnieuw zwaar beschadigd. In 1804 door de katholieken in gebruik genomen, na watersnood en storm in 1842 hersteld; 1866 instorting van schip en transept; 1874 na blikseminslag de overblijfselen van de toren gesloopt. Aan het transept in XIX een schiptravee met zijkapellen hersteld.

Naast de kerk bevindt zich een kerkhof en een urnentuin. Vroeg XVIIIe-eeuws barok meubilair: rijk gesneden hoofdaltaar en twee zij-altaren; twee eenvoudiger altaren in Lodewijk XVI stijl; weelderige preekstoel uit plm 1700; twee biechtstoelen uit 1713; communiebank uit 1758. Marmeren grafmonumenten voor hertog Arnout van Gelre, opgericht in 1802 nadat een ouder praalgraf in 1794 verwoest was, en gemerkt S.C. Hoffman, 's-Hage. XVIe eeuw St. Jacobsbeeld; reeks fraai gesneden beelden en groepen uit XVIII A, waaronder St. Anna, St. Elisabeth, Joseph met kind Jezus en Janneke. Schilderijen: Kruisiging tussen kanunniken, begijnen, burgerij en ridderschap, bedoeld als gedenkteken voor mr Jacob de Haan (overleden 1528), portret van een kanunnik; een schilderij van David Seghers. Neogotische wandschilderingen door Heymans uit Den Bosch, 1900, van weinig waarde. Orgel met Hoofdwerk en

Gassel

**Sint Jan de Doperkerk (1815-1875):
RM 526041, Gentstraat2.**

Eigenaar: Parochie H. Elisabeth

De Rooms Katholieke kerk Sint Johannes de Doper betreft een driebeukige neogotische kruiskerk, gebouwd tussen 1875 en 1880 naar ontwerp van architect J. Werten en is opgetrokken in rode baksteen (kruisverband). De toren met de hoofdentree telt vier geledingen, heeft overhoekse steunberen en een laag tentdak met balustrade en hoekpinakels. Naast de hoofdentree bevat de toren o.m. een bovenlicht in de vorm van een spitsboog, gevuld met glas-in-lood in een casement dat beëindigd wordt door een klimmende rand van spitsbogen.

Ommuurde kerkhof met smeedijzeren poort en verschillende graftekens bij Sint-Janskerk: 527326

Ten westen van de kerk Sint Johannes de Doper ligt een ommuurd kerkhof, uitgevoerd met een smeedijzeren poort en bezet met enkele opvallende graftekens. Kerkhof kent één of meerdere crypten.

Voormalige pastorie (ca. 1850): 527325

Parochie is geen eigenaar. De pastorie uit circa 1850 is een wit, in blokverband gepleisterd L-vormig gebouw van twee lagen met kapverdieping onder een met leien gedekt schilddak. Het pleisterwerk is later aangebracht. De gevels zijn ingedeeld met zesruits schuiframen en stolpramen, gestucte raamprofielen met basementjes, aan de voorzijde een driezijdige erker. Op de nok staan twee gemetselde schoorstenen. Aangebouwd koetshuis in rode baksteen (kruisverband) met hoge gepleisterde plint en gedekt met een zadeldak dat is voorzien van verbeterde Oudhollandse dakpannen. Een lage bakstenen muur met ezelsrug begrenst het erf. De huidige achterzijde zou aanvankelijk voorzijde zijn geweest vanwege de oude kapel/kerk op het huidige Julianaplein.

Escharen

**Sint-Lambertuskerk (1863):
RM 514129, Burgemeester de
Bourbonplein 2**

Eigenaar: Parochie H. Elisabeth .

De R.K. KERK, gewijd aan de H. Lambertus, is in haar oorspronkelijke opzet een georiënteerde eenbeukige, neo-gotische kerk met geveltoren uit 1863, van de architect H.C. Dobbe. In 1930 is de kerk aan de noordelijke zijde met een zijbeuk en een transeptarm uitgebreid. Ten noorden van de kerk een kerkhof.

Heilig Hartbeeld (ca. 1930): 514130

Het cementstenen Heilig Hartbeeld staat op een vierkante bakstenen sokkel ten noorden van de kerk. In de periode 2004-2010 is het waarschijnlijk vervangen door een replica. Het beeld is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorische waarde als bijzondere uitdrukking van een sociale en geestelijke ontwikkeling, in het bijzonder de ontwikkeling van de katholieke H. Hartdevotie, het is tevens van belang voor de typologische ontwikkeling van het H. Hartbeeld. Het heeft ensemblewaarden als onderdeel van een groter geheel dat cultuurhistorisch en architectuurhistorisch van belang is.

Velp

H.H. Vincentius en Antonius van Paduakerk (1927): RM 514141, Tolschestraat 21A

Eigenaar: Parochie H. Elisabeth

De R.K. KERK van de H.H. Vincentius en Antonio van Padua (ook wel de nieuwe Vincentiuskerk genoemd) dateert uit 1937-'38 en is een ontwerp in Delftse School-stijl van de architecten M. van Beek en C. van Moorsel. Het betreft een basilicale kerk met koorapsis. In deze typische 'volkskerk' uit de jaren dertig heeft een zeer breed schip met, aan de zuidelijke zijde, een smalle zijbeuk. Deze zijbeuk had een communicatieve functie: het kerkvolk was in het schip gezeten, zodat een onbelemmerd zicht op het altaar mogelijk was. De kerk is nooit voltooid; het was de bedoeling aan de westelijke zijde een hoge klokkentoren met naaldspits te realiseren. Na het verwijderen van het orgel is het oksaal dichtgemetseld. Ten oosten van de kerk een kerkhof.

Pastorie van de nieuwe St. Vincentiuskerk (1937-1938): RM 514142

De R.K. PASTORIE van de H. Vincentius en H. Antonius van Padua parochie is een blokvormig gebouw met hoge dakpartij, gelegen aan de zuidelijke zijde van de R.K.-kerk. Het werd omstreeks 1937 gebouwd in traditionele Delftse School-stijl door de architecten M. van Beek en C. van Moorsel.

3-eenheid in Velp:

Geen eigendom van de Parochie H. Elisabeth Wel van belang voor het volledige beeld van religieus erfgoed in de gemeente Grave..

(6) Oude Vincentiuskerk

(7) Kapucijnenklooster Emmaus

(8) Kasteelklooster Bronckhorst (redemptoristinnenklooster)

Oude St. Vincentiuskerk (bouwjaar onbekend): RM 17330, Pastoor Loefsweg 1

Rooms Katholieke Kerk van St. Vincentius. In haar huidige vorm bestaande uit een schip met een noordelijke zijbeuk, een driezijdig gesloten koor en een vlak opgaande toren. In het schip, herbouwd na een brand in

1674, nog belangrijke overblijfselen van de tufstenen Xlle eeuwse kerk. Noordbeuk en koor uit de XVle eeuw; bakstenen toren uit de 15e eeuw. Klokkenstoel met klok van J. Fremy, 1699, diam. 98 cm en een klok van P. van Trier en S. Rutgers, 1675, diam. 79,5 cm.

Kapucijnenklooster Emmaus (ca. 1645): RM 17331, Basilius van Bruggelaan 4

Kapucijnenklooster Emmaus. Gaaf bewaard klooster, gesticht in 1645, bestaande uit drie om een vlak gedekte kloostergang gelegen vleugels, blijkens jaarankers uit 1718.

Kasteelklooster Bronckhorst (Klooster St. Alfonsius Zusters): RM 515525, Basilius van Bruggelaan 2

- Kloostervleugel haaks op de straat (1850): RM 514132
- Westelijke kloostervleugel (1878-1880): RM 514133
- Kloostervleugel tussen klooster en kapel (1867): RM 515525
- Zuidelijke kloostervleugel (1861): RM 515526
- Voormalige kloosterkapel (1878-1880): RM 515527
- Oostelijke kloostervleugel (1901-1903): RM 515528
- Tuin en toebehoren (1990): RM 515529

Het kloostergebouw is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorische waarde als voorbeeld van een geestelijke ontwikkeling, namelijk de bloei van orden en congregaties in de negentiende eeuw en is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het contemplatieve klooster. Het is architectuurhistorisch van belang vanwege de stijl, het bijzondere materiaalgebruik en de sobere ornamentiek en is tevens van belang in het oeuvre van de architect Asseler. Het heeft ensemblewaarden vanwege de samenhang van klooster, kapel, tuin en economiegebouwen. Het is tevens van belang in samenhang met de gaafheid van de omgeving, waar ook het reeds eerder beschermde kapucijnenklooster is gelegen.

Achtergrondinformatie over Brabantse kerken

Van de ruim 600 kerkgebouwen (kloosters en kapellen niet meegerekend) binnen het project 'Kerken Tellen!' is weliswaar een aanzienlijk deel gebouwd in de tweede helft van de negentiende en de vroeg twintigste eeuw, de periode waarin Rooms-katholieke kerken overwegend in de neogotische architectuurstijl werden ontworpen, maar er zijn ook de nodige gebouwen uit andere tijden.

Zoals in Hilvarenbeek, Helvoirt of Oirschot waar de kerken en hun torens duidelijk ouder zijn en verwijzen naar een bouwpiek in de vijftiende eeuw. In plaatsen die gedurende deze Brabantse Gouden Eeuw tot bloei kwamen door de lakennijverheid zie je relatief grote kerken. Net als in de meer landelijke gebieden, zoals in Kempen, waar tijdens de Middeleeuwen uitgestrekte parochies met een lage parochiedichtheid zich verzamelden in grotere kerken.

Rond 1900 ontwikkelden diverse oude buurtschappen en nieuw gestichte dorpen in de Peel zich veelal als 'heiparochie', zoals rond Deurne, Gemert, Hilvarenbeek, Veghel, Oirschot. De schaalvergroting van de dorpskerken in deze periode toonde zich meestal in de neogotische bouwstijl. Bij de aanleg van nieuwe wijken in steden en fabrieksdorpen in de wederopbouwperiode ontstaan ook grote kerken. Vanuit de kerk en politiek werd aangedrongen op deconcentratie van de verstedelijking via het parochiemodel. Het middelpunt daarin is het parochiecentrum met kerk, begraafplaats, pastorie, klooster en school. Deze naoorlogse wederopbouwkerken kenmerken zich door de traditionalistische en moderne stijl.

Al met al is driekwart van het rijksmonumentale kerkenbestand (middel)groot van omvang en gedurende alle tijdvakken gebouwd, zowel in steden als het landelijke gebied. Meestal gaat het om varianten van het driebeukige type. Deze eenbeukige zaalkerken dateren

voornamelijk van vóór 1900 en liggen langs de rivieren. Dit komt overeen met de gebieden met veel parochies in de Middeleeuwen zoals in het Maasland, ook wel Maaskant genoemd.

Een apart fenomeen zijn de zogenaamde Napoleon of Lodewijkskerken in Noord-Brabant. Deze groep van een kleine twintig zaalkerkjes dankt hun naam aan koning Lodewijk Napoleon (1806- 1810). Ze werden nieuw gebouwd in of kort na zijn bestuursperiode en zijn protestants omdat de protestanten de in 1648 genaaste oude gebouwen gedurende deze periode teruggaven aan de katholieken. De kerkjes van de kleine protestantse gemeenten hebben vaak een neoclassicistisch karakter.

De grootte van een kerk, de bouwstijl en de locatie blijken in het algemeen geen belemmering te zijn voor herbestemming. Voor zo'n 100 kerken in Brabant is er al een nieuwe functie gevonden. Ze liggen verspreid door de provincie, in stad en dorp en betreffen zowel kleine, middelgrote als grote kerken. De helft heeft een commerciële functie gekregen, een derde cultureel maatschappelijk. Voorbeelden zijn Oostelbeers, Heerle (dorpshuis en huisartsenpraktijk), Hooze Zwaluwe (restaurant) en Eindhoven (kantoor jeugdzorg). Ook Helmond telt veel kerken met een nieuwe bestemming, zo zijn er onder andere een theater, gezondheidscentrum, kantoor en een supermarkt te vinden. Van de 600 Brabantse kerken is ruim twee derde nog als kerk in gebruik. Opmerkelijk daarnaast is het grote aandeel leegstaande of buiten gebruik zijnde kerken.

www.toekomstreligieuserfgoed.nl

Bijlage 3 Visie en reflectie vanuit de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Parochie H. Elisabeth, protestantse gemeente Grave en gemeente Grave
T.a.v. D. Huntjens

Op 3 juni 2021 hebben vertegenwoordigers van het parochiebestuur, de protestantse gemeente, de gemeente en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) een rondrit gemaakt langs de kerkgebouwen van Grave, Escharen, Gassel en Velp. De rondrit was in het kader van de toekomstige kerkenvisie.

1. *Religieus erfgoed en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*

Door de ontkerkelijking verliezen steeds meer kerken hun oorspronkelijke functie. Als een kerk haar deuren moet sluiten, is dat een emotioneel proces. Telkens blijkt weer hoe belangrijk het gebouw voor de lokale gemeenschap is. De kerk met de toren is voor velen een herkenningsteken en een plek van herinnering.

Veel van deze gebouwen kunnen met een nieuwe functie de toekomst tegemoet zien. Nieuwe functies stellen nieuwe eisen aan een gebouw, zoals extra daglicht of meer comfort. In de praktijk blijkt dat met kennis van zaken dit soort ingrijpende veranderingen op een goede manier kan worden vormgegeven, met respect voor de historische en architectonische waarden van het monument.

Als Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed hebben wij van oudsher de taak om monumenten te beschermen. Tegenwoordig adviseren wij ook steeds vaker over nieuwe mogelijkheden voor oude gebouwen. De RCE beschouwt de herbestemming van monumenten als een van de grote opgaven van de komende jaren. Restauratie én transformatie staan nu centraal in ons werk. Daarom is de RCE gestart met de uitgave van een serie brochures over de verbouwing en herbestemming van monumenten. Deze brochure over de herbestemming van kerken geeft antwoord op veelgestelde vragen. Wat maakt een kerkgebouw monumentaal? Wat kunnen gemeenten doen om de herbestemming van monumentale kerken te ondersteunen? Welke stappen moet een eigenaar zetten om tot een passend verbouwingsplan te komen? En hoe kunnen praktische opgaven als extra daglicht en brandveiligheid met respect voor de historie op een hedendaagse manier worden vormgegeven?

Om de monumentale waarden van gebouwen helder en eenduidig vast te stellen, heeft de RCE een standaard ontwikkeld met waarderingscriteria. De waardering speelt een leidende rol bij de aanwijzing van een gebouw als monument én bij het wijzigen van het beschermde gebouw. De waardering is gebaseerd op vijf hoofdcriteria die zijn onderverdeeld in subcriteria. De grondslagen van de waardering van het gebouwde erfgoed liggen in de domeinen van kunst en geschiedenis. Maar daarnaast spelen ook geestelijke,

geografische, sociaal- economische, bestuurlijke en technische ontwikkelingen een rol in de waardering, naast gaafheid en zeldzaamheid. Ieder monument heeft een eigen palet van waarden. Die criteria zijn geclusterd in vijf hoofdcriteria:

1. cultuurhistorische waarde;
2. architectuur- en kunsthistorische waarde;
3. situationele- en ensemblewaarde;
4. gaafheid en herkenbaarheid;
5. zeldzaamheid.

2. Reflectie op basis van de rondrit

De RCE is gevraagd te reflecteren op de verschillende kerkgebouwen. De reflectie is gebaseerd op de individuele gebouwen, de onderlinge samenhang of gebrek daaraan en de mate van uniciteit of bijzonderheid binnen de regio Grave, Peellanden Raamgebied. De reflectie is als volgt samen te vatten.

1. Relatief eenvoudige kerkgebouwen (zaal)

Kenmerkend aan het huidige pastoraal gebied is de typologische samenhang, ofschoon er ook grote verschillen zijn. Algemene karakteristiek is de relatief eenvoudige opzet van de kerken (basilicaal, maar geen transept), met uitzondering van de Sint Elisabeth. De bouwperiode strekt zich uit van de middeleeuwen tot de jaren '30 van de 20ste eeuw. Dit levert het volgende beeld op:

- a. Bagijnenkerk: éénbeukige zaalkerk van middeleeuwse oorsprong (Grave)
- b. St. Elisabethkerk: kruiskerk van middeleeuwse oorsprong (Grave)
- c. St. Lambertus: 19de eeuwse basilicakerk (Escharen)
- d. Johannes de Doper: 19de eeuwse basilicakerk (Gassel)
- e. H. Vicentius en H. Antonius: 20ste eeuwse basilicakerk (Velp)

2. Variatie aan omliggende ruimte

Alle gebouwen liggen op een centrale plek in de bebouwde kom. Het merendeel van de gebouwen liggen te midden van de bebouwing (Bagijnenkerk en deels de St. Elisabeth) of aan een min of meer centrale open ruimte (Gassel, Escharen en Velp). Per gebouw de volgende constatering:

f. Kerk in middeleeuwse sluipdoor en kruipdoor

De Bagijnenkerk is volledig ingebouwd met aanpalende gang- en hofstructuren. De rijzige en relatief gesloten gevels verheffen zich hoog boven de omliggende bebouwing en ruimten. Bijzonder is de relatie met het voorgelegen bagijnenhuisje. De stedenbouwkundige verdichting versterkt het stedelijk karakter en is onderscheidend in de regio.

g. Unieke bouwkundige en stedenbouwkundige situatie

De Sint Elisabethkerk is aan de west- en oostzijde zo goed als ingebouwd. Door de meanderende rooilijnen van de omliggende bebouwing aan de zuidzijde en het brede straatprofiel zijn pleinachtige

ruimten ontstaan (Markt). Opmerkelijk is de robuuste keermuur aan de noordzijde van de kerk. Uniek binnende Brabantse context is de voorruimte tussen de ruïneuze muren van het voormalige schip en de toren. En uiteraard de renaissancegevel van het zuidelijk transept. Tot slot is de kerk van verre zichtbaar in het stroomgebied van de Maas.

h. Kerk in of aan het plein gelegen

De kerken van Escharen en Gassel zijn centraal gelegen aan meervoudige en meervormige ruimten. De omgeving wordt gekenmerkt door verspringende rooilijnen en een variatie aan kaprichingen.

- De kerk van Escharen is van vrijwel alle zijden benaderbaar, maar verheft zich boven het (glooiende) maaiveld. Dit wordt benadrukt door een plint en bordes met trappen (verhoging monumentaliteit). Aan de centrale (parkeer)pleinzijde is de kerk in de eerste helft van de 20ste eeuw uitgebouwd.
- De situatie van Gassel is anders. De kerk is aan de hoek van het plein gelegen en aan één zijde geflankeerd door een kerkhof inclusief de (lage) bakstenen keermuur en daarnaastgelegen monumentale (voormalige) pastorie. De benaderbare zijde is de torenkant, teruggelegen van het plein. Kerk, pastorie en kerkhof zijn rijksmonumenten (ensemble).

i. Pleinruimte aan het lint

De kerk van Velp ligt aan het hoofdlint (lintdorp). Karakteristiek is de teruggeschoven positie waardoor een pleinruimte ontstaat (met onder andere ruimte voor parkeren en een houten klokkenstoel). De naastgelegen ruimte wordt op dit moment ontwikkeld tot wonen.

3. Architectonische uniciteit en gaafheid

Algemeen: alle kerken, Velp is de uitzondering, zijn van binnen gepleisterd en geschilderd (in de traditie van de middeleeuwse kerk). Debouwkundige delen, zoals pijlers, pilasters, ribben, kapitelen en profielen hebben kleuraccenten gekregen. Het is goed mogelijk dat de wanden voorheen ook gedecoreerd waren (gepolychromeerd), zoals bij de St. Elisabethkerk nog het geval is.

- j. Bagijnenkerk Grave: De leeftijd, relatieve gaafheid van het exterieur en interieur en de typologie zijn onderscheidend. Wat dat laatste betreft: het gebouw is familiair met de Garnizoenskerk in Ravenstein, de O.L.V. kapel bij Mill en bovenalde Mariënburghkapel in Nijmegen. Tot slot heeft het gebouw een opmerkelijk steil dak.

- k. St. Elisabethkerk Grave: Met de hoog oprijzende bakstenen gevels en de stedenbouwkundige setting voelt het gebouw familiair met de Hanze kerken, in het bijzonder de Noord Duitse baksteengotiek. Daar staat het neogotische en deels barokke interieur tegenover. De kerk onderscheidt zich op meerdere vlakken:
 - i. Omvang kerk, keermuur en integratie stedelijk weefsel;
 - ii. Renaissancegevel;
 - iii. Ruimtelijke en bouwkundige overblijfselen schip en toren;
 - iv. Integratie verschillende tijdslagen (middeleeuws, nieuwetijd, 19de eeuw en 20ste eeuw);
 - v. Houtconstructie dak en gewelvenlandschap;

- l. Escharen en Gassel: De kerken van Escharen en Gassel zijn typologisch verwant met meerdere kerken in en om het Maasland.
 - i. De kerk van Escharen is ontworpen door H.C. Dobbe en in 1930 uitgebreid naar een ontwerp van J. Werten. Over de eerste ontwerper van de kerk van Escharen is discussie: mogelijk is de kerk van de hand van P.J.H. Cuijpers. Hugo Cornelis Dobbe was Bouwmeester en beeldhouwer. Hij ontwierp onder meer de kerk van Haarsteeg en Megen. Deze laatste vertoont gelijkenissen met Escharen. Het meeste gedeelte van de kerk is de absis (polychroom en gebrandschilderd glas). Het schip en de noordelijke zijbeuk heeft door verschillende externe en interne verbouwingen aan monumentaliteit, gaafheid en ruimtelijkheid ingeboet.
 - ii. De kerk van Gassel is naar ontwerp van J. Werten. Zijn naam is vooral verbonden aan de St. Servatiuskerk van Dinther. De kerk is bouwkundig en ruimtelijk ongewijzigd gebleven en is een schoolvoorbeeld van een dorpskerk uit de tweede helft van de 19de eeuw. De ruimte is aangenaam van verhouding, zichtlijn, licht en kleursetting (bouwkundige delen zijn door kleuren geaccentueerd). Bijzonder karakteristiek en monumentaal is de forse en onverzettelijke toren met overhoekse steunberen.
 - iii. Zowel de kerk van Gassel als Escharen vertonen overeenkomsten met de gebouwen van Cornelis van Dijk, een belangrijk ontwerper in het Maasgebied en delen van de Peel. Kenmerkend is een relatief eenvoudig basilicaal grondplan zonder transept met een hoge, niet zelden robuuste toren, zoals de kerken van Maasbommel, Batenburg, Deursen en in zekere zin ook Mill en Zeeland. Van Dijk lijkt hierin

geïnspireerd door de school van het Sint Bemulphusgilde en Carel Weber/H. van Tulder.

iv. Onderzoeksvragen zijn:

1. Wie was de bouwmeester van de kerk van Escharen: Dobbe of Cuijpers?
2. Welke betekenis heeft de kerk van Escharen in het oeuvre van Dobbe/Cuijpers?
3. Welke betekenis heeft de kerk van Gassel in het oeuvre van J. Werten?

m. De kerk van Velp is van de hand van C.M. van Moorsel en M. van Beek. Anders dan de gevel- en gewelfbouwkunst van voorgaande gebouwen is de hoofdzaak van dit gebouw het dak. Een groot, fors en zwaar dak. De brede overspanning van de binnenruimte roept associaties op met de Beurs van Berlage. De kerk is, geheel naar de inzichten van toen, gebouwd in een traditionalistische, ambachtelijke stijl inclusief het bouw materiaal: baksteen, rode pannen, hout. De decoratie bestaat uit bouwkundige, in de architectuur geïntegreerde en subtiele detailleringen en verbijzonderingen, zoals strekken en vlechten in het metselwerk, geglazuurde bakstenen, kunststenen pilaren en hoekstenen in de portalen van de kerk.

4. *Interieurwaarde*

Bij geen van de kerken is sprake van een gaaf en/of origineel gesamt-kunst. Wel is de vermenging van tijdslagen in de interieurstukken en onderdelen opmerkelijk en in een aantal gevallen van grote waarden. De tijdslagen gaan van middeleeuwen, renaissance/barok, 19de eeuw naar 20ste eeuw. Met name de interieurdelen/kunstwerken uit de 17de en 18de eeuw zijn opmerkelijk en naar ik verwacht kenmerkend voor dit gebied van Noord-Brabant (relatieve vrijheid binnen de grenzen van het Land van Ravenstein).

Bijzondere of in het oog springende zaken zijn:

- Handschriften en teksten op het orgel en dakspanten Bagijnenkerk;
- Middeleeuwse en klassieke interieurdelen in een gaaf 19de eeuwsinterieur in de St. Elisabethkerk;
- Compleet en gaaf 19de eeuws kerkinterieur met gebrandschilderd glas in de kerk van Gassel. Dit geldt ook voor de absis van Escharen;
- Bouwkundig gedecoreerd ensemble in de kerk van Velp (glazuurwerk en baksteendecoraties) en daarop 'botsende' interieurdelen uit een vroegere periode (classicisme).

5. *Bouwkundige aandachtspunten*

- a. Bagijnenkerk: de gevels zijn gevoegd met cementvoeg. Dit geeft op termijn vochtproblemen en veroorzaakt schade aan de oude (en zacht gebakken)

bakstenen.

6. *Herbestemming*

De herbestemmingskansen hangen uiteraard van veel factoren af. Bouwkundig geredeneerd en op basis van voorgaande reflectie is het volgende te zeggen:

- a. De relatief eenvoudige opzet van enkele kerken biedt ruimte aan nieuwe en andere eisen en programma's. Dit geldt in het bijzonder voor de kerk van Velp. In den lande zijn hier al verschillende voorbeelden van. In zekere zin geldt dit ook voor de Bagijnenkerk en de kerk van Escharen.
- b. Met het dichtzetten van de zijbeuk van Escharen is het gebouw aldeels herbestemd. Advies is bij een mogelijke herbestemming de gehele ruimte (dus inclusief zijbeuk) te onderzoeken op ruimtelijke en programmatische mogelijkheden.
- c. Programmatisch is de St. Elisabethkerk van Grave als stadskerk waarschijnlijk eenvoudiger te voorzien van een nieuwe bestemming dan de dorpskerken. De mate van monumentaliteit betekent van het gebouw voor de stad en de omgeving vraagt echter om een publiekgerichte herbestemming.
- d. De kerk van Gassel is door de relatieve gaafheid van het interieur de schaal en maat van een typische dorpskerk met het naastgelegen kerkhof minder eenvoudig om te vormen.
- e. Wanneer het nieuwe programma buiten de contouren van het gebouw wordt getekend, is aandacht voor de buitenruimte en de aard van het gebouw bepalend. Hoe maakt men nieuwe voorzieningen zonder de collectiviteit en de typologie van het gebouw en het kerkerf te schaden? Dit geldt in het bijzonder voor de stedenbouwkundige situering van de Bagijnenkerk, de reliëfrijdom van het maaiveld in Escharen en de informele setting en het kerkhof in Gassel.

3 *Wanneer komt de RCE in beeld bij monumentenzorg?*

Bij het wijzigen van een van rijkswege beschermd kerkgebouw is een eigenaar of gebruiker gebonden aan de Monumentenwet. Voor het wijzigen van een gebouwd rijksmonument (bijvoorbeeld door herstel of herbestemming) is een omgevingsvergunning vereist (art. 2.1, lid 1, aanhef en onder f, Wabo). In het algemeen is het raadzaam om voorafgaand aan de vergunningaanvraag contact te zoeken met de vergunningverlener: het bevoegd gezag. Dit is in vrijwel alle gevallen de gemeente. Dit gebeurt het beste nog voordat het definitieve plan is opgesteld. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kan op verzoek van het bevoegd gezag bij het vooroverleg aanschuiven. Een goed platform hiervoor is het planoverleg (provinciaal steunpunt monumentenzorg). Het secretariaat is ondergebracht bij het Monumentenhuis Noord-Brabant. Concreet: hoe vroeger men de gemeente en RCE betreft bij de planvorming, hoe succesvoller de feitelijke procedure. In zekere zin is de vergunning een formeel

moment om de gemaakte afspraken, noden en wensen bouwkundig te bekrachtigen.

Vragen

Mocht u nog vragen hebben over de inhoud van dit advies, dan kunt u contact opnemen met de contactpersoon die in het briefhoofd vermeld staat.

De minister van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap, namens deze,
de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

Emil Uriot
Adviseur architectuurhistorie Noord-Brabant

Bijlage 4 Waardestelling Catharijneconvent kerkinterieurs

postadres / postal address
Postbus / P.O. Box 8518
NL-3503 RM Utrecht

bezoekadres / visitors address
Lange Nieuwstraat 38
NL-Utrecht

telefoon / telephone
+31(0)30 231 38 35

email
info@catharijneconvent.nl
www.catharijneconvent.nl

**Museum
Catharijne
Convent**

Memo

Datum: 1-6-2021

Betreft: Kerkenvisie Grave

Waardestelling kerkinterieurs en roerend religieus erfgoed – GraveInleiding

De gemeente Grave stelt een kerkenvisie samen, gefinancierd met de decentralisatie-uitkering vanuit het nationale Programma Toekomst Religieus Erfgoed (2019-2021). Denise Huntjens van AdVinci B.V. begeleidt de gemeente bij de totstandkoming van de kerkenvisie. Op 2 april 2021 vroeg zij om deze waardestelling bij Museum Catharijneconvent, het rijksmuseum en nationale kenniscentrum voor religieus erfgoed en christelijke kunst. Vanuit onze nationale, onafhankelijke expertise geven wij graag een waardestelling van de kerkinterieurs en het roerend religieus erfgoed in de kerken binnen de gemeente Grave.

Topensembles

De gemeente Grave heeft een gevarieerd kerkenlandschap met gebouwen uit verschillende bouwstijlen en perioden, uiteraard overwegend toebehorend aan de rooms-katholieke kerk. Zes van de zeven locaties waarvoor een interieurwaardestelling is opgevraagd hebben de rijksmonumentale status, procentueel gaat het hier om een veel groter aandeel rijksmonumenten dan in andere gemeenten. De volgende kerken behoren tot de topensembles van Grave:

Elisabeth
publicatie met

Deze kerk in Grave staat opgenomen in *Kerkinterieurs in Nederland*, een

Kloosterkerk
geweldig monument.

de honderd meest beeldbepalende kerkinterieurs van Nederland. Deze eer valt de locatie ten deel vanwege de aanwezigheid van een ruime collectie 18^e- en 19^e-eeuwse heiligenbeelden, eeuwenoude, goed bewaard gebleven liturgische kleding, een aantal 16^e- en 17^e-eeuwse schilderijen, zeer rijk vormgegeven altaren, biechtstoelen en communiebanken.

De Bagijnekerk in Grave is vanwege de historie van de plaats een

Natuurlijk is het interieur door de eeuwen heen aan veranderingen onderhevig geweest, maar de invulling van de grootschalige verbouwing in 1842 is bewaard gebleven. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om de herenbanken, kerkbanken, voorzangersgestoelte en lezenaar. Het zijn echter de uitzonderlijke losse stukken die deze locatie zo waardevol maken: preekstoel met zeldzaam kwabornament, voor- reformatorisch fragment van een kruiswegstatiereeks en verschillende schijnbaar onooglijke voorwerpen die samenhangen met het gegeven dat Grave een garnizoensplaats was.

De middenmoot

De volgende interieurs verdienen vanwege hun oorspronkelijkheid of uitzonderlijke stukken aandacht in de kerkenvisie:

Lambertus	De rooms-katholieke kerk van Escharen is de beeldbepalende interieuronderdelen als hoogaltaar, communiebanken en preekstoel verloren als gevolg van de bepalingen van het Tweede Vaticaans Concilie. Een groot deel van de neogotische liturgische voorwerpen bleef bewaard en enkele 18 ^e -eeuwse heiligenbeelden en luchters zijn zeker noemenswaardig.
Johannes de Doper	Deze kerk in Gassel stamt eveneens uit de periode van de neogotiek. Een aantal interieuronderdelen (preekstoel, biechtstoelen, zij-altaren) is vervaardigd in de begintijd. Een aantal andere stukken is later in de neogotiek toegevoegd. Geen van deze stukken heeft echter een echt uitzonderlijke waarde.
Vincentius en AvP	Deze interbellumkerk in Velp vertoont de typische baksteenbouw met baksteendecoraties uit de jaren '30 van de 20 ^e eeuw. Dat 'botst' bijna met het meubilair en de inventaris, die voor een deel nog stammen uit de 18 ^e en vroege 19 ^e eeuw. Preekstoel, communiebanken en altaren zijn de belangwekkende stukken in dit

gebouw. Uitzonderlijk is verder nog de áángewoonde in plaats van ingebouwde biechtstoel.

Bedenk wel dat een middelhoge waarde overigens niets zegt over de sentimentele of religieuze waarde

die gemeenteleden/parochianen toekennen aan de voorwerpen en die daardoor alsnog een zeer hoog belang kunnen hebben.

Aandachtspunten

Voor eventuele registratie en waardestelling van de voormalige synagoge in Grave kan de gemeente contact opnemen met onze collega's van het Joods Historisch Museum in Amsterdam. Zij zijn het kenniscentrum op het gebied van Joods erfgoed *in situ*, zoals Museum Catharijneconvent dat voor christelijk erfgoed *in situ* is.

De voormalige Vincentiuskerk in Grave is al sinds 1970 niet meer in kerkelijk eigendom. Aangezien het registratiewerk in de Nederlandse kerken en kloosters in 1969 begon en de opdracht tot registratie altijd van de kerkelijk eigenaar kwam, is het logisch dat wij helaas geen gegevens over deze locatie bewaren. Bestaat de wens om meer te weten te komen over interieuronderdelen en de collectie van religieuze voorwerpen? Dan kan Museum Catharijneconvent daarin natuurlijk van betekenis zijn.

Bijlage 5 Visie op de toekomst

Namens het kerkbestuur van de parochie H. Elisabeth

Betreffende de kerken in Escharen, Gassel, Grave en Velp in relatie tot de kerkvisie van de gemeente Grave

Het kerkbestuur van de parochie H. Elisabeth, patrones van de caritas, is van mening dat 'de kerk van de mensen is'. Zij heeft daarom, sinds het thema 'kerksluiting' door de bisschop van 's-Hertogenbosch nadrukkelijk is geagendeerd, nadrukkelijk deze gedeelde verantwoordelijkheid voor het voetlicht gebracht. Er is tijdens 'parochievergaderingen' in Escharen, Gassel, Grave en Velp in het openbaar over gesproken. Parochianen en overige inwoners van de gemeente Grave zijn uitgenodigd om voor de drie dorpskerken stichtingen in het leven te roepen ten behoeve van restauratie en groot onderhoud van de Sint-Lambertuskerk, de Sint-Jan de Doperkerk en de kerk van de HH. Vincentius en Antonius van Padua.

Ook was er, tot de uitbraak van de coronacrisis, halfjaarlijks overleg met de betrokken heemstichtingen.

Van meet af aan is de gemeenschap in breedste zin bij de toekomst van de kerken en hun monumentale orgels betrokken. Hoewel het kerkbestuur, in het vigerende beleidsplan¹, dat voorafgaand aan de vaststelling besproken is met de klankbordgroepen 'kerk in werking' (per 'toren') en voor iedereen ter inzage en inspraak beschikbaar was, heeft zij vastgelegd: "In de periode 2018 t/m 2022 worden geen kerken aan de eredienst onttrokken, tenzij daartoe dringend pastorale dan wel financiële aanleiding bestaat.

Dit wordt jaarlijks gemonitord. De mogelijkheid om een kerk te sluiten en vervolgens de liturgie te vieren in een dorpshuis heeft niet de voorkeur. Zolang het mogelijk en wenselijk is blijven de godshuizen in gebruik. Terzelfdertijd wordt het beleid dat beweging naar het eucharistisch centrum te Grave bevordert voortgezet, omdat christenen over de grenzen van hun lokale geloofsgemeenschap heen geroepen zijn tot eenheid. Het gezamenlijk beleven en vieren van het geloof in een levende gemeenschap is toekomstbestendiger dan het langzaam laten doven van een kleine groep op locatie."

Het idee dat sluiting aan de kerkdeuren van Escharen, Gassel, Grave (!) en Velp voorbijgaat is niet realistisch. Het kerkbestuur heeft een drieledige functie benoemd, voor een kerk als huis van

- * geloof,
- * gemeenschap en
- * gezamenlijke geschiedenis.

Hiermee erkent zij de grote verantwoordelijkheid van de lokale bevolking, in de breedste zin van het woord. Daarom is er bij voortduring contact gezocht met de vertegenwoordigers van Escharen, Gassel, Grave en Velp.

Er komt een moment, en de coronacrisis maakt de urgentie groter, dat de kerkgebouwen niet meer in een realistische en levensvatbare behoefte voorzien waar het de *core business* van de Kerk c.q. de parochie betreft. Minder mensen in onze stad en dorpen dan waarvoor plaats is, zien de noodzaak van een kerkgebouw als huis van geloof. Waar steeds meer instellingen,

¹ <https://www.st-elisabethparochie.nl/albums/beleidsplan-2018-2022/>

stichtingen en verenigingen – eerder – kozen voor schaalvergroting en bijvoorbeeld gemeentehuizen, postkantoren, banken en winkels hun deuren sloten, zijn de kerken open en in gebruik gebleven. Daarvoor was – en is – voldoende draagvlak. De vraag die het kerkbestuur aan de toekomst stelt is: hoe duurzaam is de draagkracht van de vier relatief kleine kernen die de kerken materieel overeind (dienen te) houden? Daarom wordt, aan de gehele gemeenschap, middels de gemeentelijke kerkenvisie, de vraag voorgelegd: wat als de kerk(en) sluit(en)? Immers, het moment waarop dat gebeurt, is een zaak van het bisdom en de parochie – nadrukkelijk niet van de pastoor.

In dit document legt het kerkbestuur een visie op de Kerk en Haar kerkgebouwen neer en op het traject dat een door de gemeenschap en gemeente gedragen kerkenvisie dient te realiseren. Het kerkbestuur kijkt daarbij verder dan de gebouwen: hoe nu verder met al de kerkgebouwen in Escharen, Gassel, Grave en Velp? Hoe nu verder met onze parochie, de Sint Petrus parochie?

Kerk

Ieder mens verlangt naar een veilig thuis, naar een plaats van vrede en rust, een thuishaven. Dit is vaak op de eerste plaats het eigen huis/appartement waarin men woont. Maar dit kan ook de kerk zijn. Men denkt bij een veilig thuis op de eerste plaats altijd aan gebouwen gemaakt van stenen, beton, cement, hout, metaal, glas, etc. Wanneer een gebouw af is wordt dat vervolgens feestelijk gevierd. Dat is hetzelfde wanneer een kerk in gebruik wordt genomen en er een kerkwijding plaatsvindt. Het is goed om in iedere kerk weer eens terug te gaan in de geschiedenis en te kijken waarom al die kerken oorspronkelijk zijn neergezet. Niet omkijken om het verleden te idealiseren maar als vertrekpunt om te kijken hoe we er nu voor staan en wat de toekomst gaat brengen.

Onderschrift foto

De heilige Augustinus heeft over de liturgie van een kerkwijding het volgende geschreven:

“Het feest dat deze gemeenschap viert is de wijding van het huis van gebed. Dit is dus het huis van onze gebeden, het huis van God zijn wij zelf. Als wij nu het huis van God zijn, worden wij in deze tijd gebouwd om op het eind der tijden te worden gewijd. Een bouwwerk, of liever het bouwen, kost inspanning, de wijding brengt grote vreugde. Wat hier gebeurde, toen het werd opgericht, gebeurt op dezelfde wijze, wanneer de gelovigen in Christus verenigd worden. Door te gaan geloven immers worden zij als het hout en stenen uit bossen en bergen gekapt. Wanneer zij echter godsdienstles ontvangen, gedoopt en gevormd worden, worden zij als in de handen van werklui en bouwlieden bewerkt, recht en passend gemaakt.”

Vele generaties hebben bijgedragen aan de opbouw van de kerk. Zowel financieel, door vrijwilligers werk, door actieve deelname en door gebed.

In de liturgie van de kerkwijding komen we ook het volgende gebed tegen:

“God, die voor ons ieder jaar de wijdingsdag van deze heilige tempel van U hernieuwt, verhoor de gebeden van uw volk en geef dat hier altijd een zuivere eredienst geschiedt aan u en volheid van verlossing aan ons.”

Bij het woord **Kerk** gaan we nog steeds uit van de visie van het Tweede Vaticaans Concilie, de kerk van Christus bestaat uit de levende stenen van het Volk Gods, dat zijn bron en hoogtepunt vindt in de viering van de eucharistie. We zijn volgens Vaticanum II meer een sacramentele kerk dan louter een functionele. Terwijl we dit met zijn allen proberen veilig te stellen, zien we al generaties lang door geloofsafval een afname van zowel de deelname van de gelovigen aan de eucharistie (en de andere sacramenten), als een afname van het aantal priesters dat vereist is om deze te vieren. De feiten tonen aan dat de kerk in onze streken in een rap tempo kleiner wordt, en dat alle inspanningen ten spijt we met gevoel voor realisme dit tij niet kunnen keren.

De gevoeligheid van kerksluiting

Als we het over sluiten van gebouwen hebben worden mensen snel boos. Vaak beschouwen we boosheid als een egoïstische, vernielende emotie die we volledig uit onze levens zouden moeten uitroeien. Maar Jezus werd ook wel eens boos.

Toen Jezus de geldwisselaars en dierenverkopers uit de Tempel joeg, toonde Hij veel emotie en boosheid (Matteüs 21, 12-13; Marcus 11, 15-18; Johannes 2, 13-22). Jezus' emotie werd omschreven als "hartstocht" voor Gods huis (Johannes 2: 17). Zijn boosheid was zuiver en volledig gerechtvaardigd omdat er bezorgdheid voor Gods heiligheid en aanbidding aan ten grondslag lag. Omdat Gods heiligheid en aanbidding op het spel stonden, ondernam Jezus snel en besluitvaardig actie.

Zijn wij, als een kerk sluit, op dezelfde manier boos als Jezus?

"Laudato Si"

De encycliek geschreven door Paus Franciscus. "Geprezen zijt Gij!", met als ondertitel: om de zorg voor ons gemeenschappelijk huis, de aarde is ons gemeenschappelijk huis. Hij heeft het over wereldse problemen zoals voldoende schoon water, kritiek op de heerszucht en de hebzucht van deze moderniteit. Maar ook over rentmeesterschap, wij zijn hier allemaal maar tijdelijk en moeten ook aan de volgende generaties denken.

Maar wat voor ons in dit document vooral van belang is het onderwerp ecologische bekering. De CO2-voetafdruk of **Carbon footprint** het gebruik van fossiele brandstoffen, productie van elektriciteit en verwarming. In onze kerken zorgen wij toch voor veel broeikasgassen door gigantische gebouwen te verwarmen voor soms maar een enkel uur per week..... Hoe kunnen wij in de verschillende kerken ervoor zorgen dat wij minder uitgeven aan stookkosten en elektriciteit. Hoe kunnen wij milieu bewuster draaien. Wij beschikken over grote gebouwen met veel daken waarop veel zonnepanelen kunnen worden geïnstalleerd om warmte en elektriciteit voor de gebouwen te generen en zelf het overvloedige af te staan aan het netwerk wat weer inkomsten kan opleveren.

Communio

Blijven onderstrepen het belang van gemeenschap, van *communio*. Ik ben katholiek met andere katholieken. Solidariteit met alle mensen. Belang van *caritas*, naastenliefde en sociale gerechtigheid. Wat doet het bijvoorbeeld met u als er ineens een asielzoekers centrum bij u in de buurt komt, misschien wel in een van de kerken?

Een parochie zal ook in de toekomst gedragen moeten worden door de mensen, de *gelovigen*. We moeten wel realistisch blijven en zien dan ook een terugloop in het aantal vrijwilligers, waaronder koorleden, misdienaars, acolieten, lectors, koster, etc. Hoe daar mee om te gaan en hoe kunnen we dan als gemeenschap nog bij elkaar komen. Niet onbelangrijk is de kerkbijdrage die fors terugloopt.

Concrete uitspraken

- De hoofdtak van de parochie is de missionaire taak van de Kerk, de bediening van de sacramenten en het pastoraat in de breedste zin van het woord. Hieraan wordt voorrang gegeven inzake immateriële en materiële beleidsbeslissingen;
- De onderhoudssituatie van de rooms-katholieke kerken in Escharen, Gassel, Grave en Velp is dermate goed, dat het kerkbestuur zich beperkt tot het wind- en waterdicht houden van de gebouwen;
- Het kerkbestuur investeert niet meer in het onderhoud en de restauratie van de monumentale orgels die niet meer in gebruik zijn. Als de lokale gemeenschap of een overheid hierin geen actieve rol neemt, dient een duurzame oplossing buiten de parochie gevonden te worden;
- Een dagkapel in iedere kern van de parochie is een belangrijke pleisterplaats voor parochianen en passanten;

- De parochie is realistisch dat het, op termijn, zo niet door kan gaan. Dat betekent we als geloofsgemeenschap 'plekken van hoop' creëren, op een manier die financieel duurzaam (en dus: haalbaar) is. Op termijn betekent dat behoud (in iedere kern) van een plek van samenkomst (in welke – herkenbare! – vorm en in welk gebouw dan ook). Een groot gebouw, kerk, aanhouden omdat er af en toe nog grote uitvaarten zijn, is uiteindelijk simpelweg te duur.
- Een termijn waarbinnen de kerken van Escharen, Gassel en Velp sluiten is niet voorzien. De logische volgorde lijkt, op dit moment: Velp, Escharen en Gassel.
- Het is belangrijk dat de gemeenschap (en niet de parochie) uitspraken doet over de toekomst van de gebouwen als zij uiteindelijk aan de rooms-katholieke eredienst zijn onttrokken. In het meest verregaande geval over de vraag of de kerken (geheel of gedeeltelijk) gesloopt mogen worden en indien zij in hun herkenbaarheid gehandhaafd dienen te worden, hoe en onder welke materiële voorwaarden. Het nemen van verantwoordelijkheid gaat immers verder dan ventileren van gratis meningen, want de gevolgen daarvan kosten veel (gemeenschaps-)geld.

Onderschrift foto

Bijlage 6 Visie / Notitie PKN Grave kerkenvisie

A. **De protestantse geloofsgemeenschap;** zie <https://grave.protestantsekerk.net/>

De protestantse gemeente is ondergebracht in de classis Noord-Brabant, Limburg en Réunion Wallonne welke onderdeel is van de Protestantse Kerk in Nederland.

De geloofsgemeenschap gebruikt het gebouw voor erediensten, de oecumenische gespreksgroep en een vesper op oudjaarsavond. En voor de vergaderingen van de diverse geledingen.

De geloofsgemeenschap heeft contacten met de PKN (classispredikant en dienstencentrum), SAGE, christelijke bewoners van het AZC in Grave (via de interkerkelijke werkgroep asielzoekers Grave), de predikant van de PI, Christelijke basisschool De Wegwijzer en de Parochie H. Elisabeth Grave.

De protestantse geloofsgemeenschap is onderdeel van de samenwerkende gemeenten (SAGE) in de regio. Zij vinden elkaar onder meer in het uitwisselen van ervaringen en informatie binnen de PKN. Het hoogtepunt van de samenwerking is de gezamenlijke kerkdienst op Hemelvaartsdag. Tot de SAGE-gemeenten behoren: Cuijk, Grave, Gennep, Heeswijk/ Dinther, Lith en Ooijen, Oss, Ravenstein, Uden/Veghel.

Een beeld van de protestantse geloofsgemeenschap

De geloofsgemeenschap telt 274 geregistreerde leden en heeft een predikant in dienst voor 12 uur per week.

Het aantal kerkgangers op zondag beweegt zich tussen de 20 tot 40.

Er zijn ongeveer 60 actieve leden, deze zijn actief in/als:

- Commissie Eredienst
- Kerkenraad
- College van kerkrentmeesters
- College van diakenen
- Interkerkelijke Werkgroep Asielzoekers Grave (IWAG)
- Beheer gebouw
- Contactpersonen
- Gastparen (kostersfunctie)
- Redactie + bezorgers Kerkblad "Gemeenteleven"

Ø Histogram leeftijdsopbouw.

De geloofsgemeenschap telt in april 2021 274 leden. Onderstaande histogram geeft een beeld van de leeftijdsopbouw. Het aantal pastorale eenheden is 190.

Een pastorale eenheid is een adres waar een of meerdere leden van de geloofsgemeenschap wonen.

Bron: Ledenbestand (LRP)

Ø Tabel instroom, uitstroom en overleden over de jaren 2016 t/m 2020

Deze tabel geeft een indruk van het verloop van leden van de geloofsgemeenschap.

	Instroom	Uitstroom	Overleden
2016	6	1	4
2017	4	8	5
2018	12	6	1
2019	9	3	7
2020	4	2	4
totaal	35	20	21

B. Beheer van het kerkgebouw; zie <https://www.bagijnenkerkgrave.nl/>

Het gebouw is onder te verdelen in een kerkzaal (maximaal 150 personen), en 2 vergaderzalen (maximaal 50 en 20 personen) die geschikt zijn voor de verhuur. De kerkzaal is door het vervangen van de vaste banken door losse stoelen in het verleden geschikt gemaakt voor multifunctioneel gebruik.

Het gebouw worden verhuurd voor concerten, vergaderingen, bijeenkomsten, koorrepetities, etc.

C. Duurzaamheid en kerk

Hierbij kun je denken aan het minimaliseren van het energieverbruik, maar ook aan de betekenis van het gebouw voor de gemeenschap van Grave. Daarbij denken wij aan levering van elektriciteit vanaf zonnecollectoren, mits dit wordt toegestaan.

Elektriciteitsverbruik beperken door:

Toepassen energiezuinigere lampen

Mogelijkheden nagaan van zonnecollectoren (in combinatie met levering aan derden) zowel op de kerk als op het voorgebouw. De voorgevel staat ongeveer gericht op ZZW.

Gasverbruik beperken door:

- Isolatie van het kerkplafond.
- De ventilatieopening in het plafond kerk in te richten met een afsluitbare functie.
- De nissen van het kerkgebouw zijn mogelijk uitgevoerd met een spouwmuur. Dit is het geval bij de nis in de Bagijnenhof. Vanwege de oppervlakte is de isolatie hiervan te onderzoeken (mogelijkheden + besparingen).
- Mechanische circulatie van lucht vanaf het kerkplafond.
- Dak- en spouwmuurisolatie in de voorgebouwen waar mogelijk (voorgevel is steeds uitgevoerd).
- Verwarming kantoor naast doorgang individualiseren i.v.m. incidenteel gebruik overdag of 's-avonds. Toepassing warmtepomp of infrarood overwegen.
- De vloeren liggen op zand. In hoeverre hier isolatie mogelijk is, is onbekend.

Bijlage 7 Stappenplan voor kerkbeheerders.

Een stappenplan volen kan helpen bij een succesvolle weg naar een herbestemming of het realiseren van een nevenbestemming. Dit voorbeeld is afkomstig uit 'Handboek Behoud en Beheer 2. Nieuw gebruik van kerkgebouwen.' Een uitgave van de Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen, 2019.

Deze Vereniging zet zich in voor een goed beheer en gebruik van monumentale kerkgebouwen in Nederland. Ook proberen ze de samenleving zoveel mogelijk bekend te maken met de multifunctionele gebruiksmogelijkheden van deze gebouwen. Onderstaand stappenplan is één van vele uitgewerkte aanpakken. Kies zelf voor de aanpak die het beste bij de situatie past, bijvoorbeeld via de website www.toekomstreligieuserfgoed.nl

'Voor kerkbeheerders/eigenaren op zoek naar nieuwe gebruiksmogelijkheden voor behoud bij dreigende sluiting.'

1. Zoektocht naar nieuwe gebruiksmogelijkheden voor behoud

Formuleer en het probleem.

Is uw kerkgebouw nog functioneel?

Is er sprake van een fusie waardoor het gebruik van uw kerkgebouw zal wijzigen?

Benoem de urgentie van het behoud.

Maak een analyse: wat zijn wel en niet haalbare oplossingen.

Weeg vraag en aanbod tegen elkaar af.

Zoek actoren en partners.

- multifunctioneel gebruik
- neven- of herbestemming, behoud kerkgebouw al of niet met nieuwe functies. Welke functies zijn mogelijk?
- het gemeentelijk beleid en instrumentarium

2. Nieuwe eigendomsvormen

Bij alle scenario's geldt wie is en blijft of wie wordt de eigenaar?

- een lokale stichting
- de SOHK
- organisatie van Stadsherstel
- een woningbouwcorporatie
- burgerlijke gemeente (tijdelijk)
- overheid of woningbouwcorporatie wordt deelgenoot, gaat commitment aan

3. Draagvlak

Probeer al in het beginstadium een breed draagvlak te creëren

- maatschappelijk draagvlak
- omwonenden (publieke bewustwording)
- gemeente (politieke bewustwording, ambtelijke bewustwording)
- monumentale organisaties (RCE, SKKN)

4. Planontwikkeling

Deze fase is cruciaal. Formuleer doelstellingen op basis van een analyse en visie.

Betrek daarin relevante actoren en belanghebbenden

- opstellen plan van eisen
- doelgroepen
- ruimtelijke uitwerking
- bestemmingsplan
- vergunningen
- investeringsplan
- financieringsplan

- exploitatieplan 5 Restauratie en aanpassingen

5. Is er sprake van een restauratie of aanpassingen om nieuw gebruik mogelijk te maken?
Wie is verantwoordelijk en wie begeleidt het proces?
Welke financiële middelen zijn er te vinden?

- architectenkeuze
- opstellen restauratie/verbouwingsplan
- bij aanpassingen overleggen met RCE en SKKN
- subsidieaanvragen indienen
- financiering (lenen bijvoorbeeld NRF, sponsors, fondsenwerving)

6. Komen tot een structurele exploitatie
Maak afspraken over het beheer en de samenwerking met partners en actoren.
Vraag ondersteuning aan deskundigen en bouw een aanlooptijd in.
Zorg voor een evaluatie op basis van monitoring

- multifunctioneel gebruik
- culturele en commerciële programmering
- zoeken naar vaste huurder
- (gedeeltelijke)herbestemming
- opstellen en uitvoeren bedrijfsplan
- opstellen en uitvoeren pr plan